

โครงการการมีส่วนร่วมของประชาชน
ในการจัดทำร่างแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 33

ทฤษฎีความขัดแย้งและการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม
ในประเทศไทย

ดร.วรศักดิ์ พ่วงเจริญ

ได้รับการสนับสนุนจาก

โครงการนโยบายสาธารณะเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี

ดำเนินการโดย มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ (มสช.)

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

มีนาคม 2549

สารบัญ

1. บทนำ.....	1
2. การวิเคราะห์ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Controversy Approaches)	3
2.1. การวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้ง (Typology Approaches).....	3
2.2. การวิเคราะห์วาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Discourse Approaches).....	5
2.3. การวิเคราะห์แบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary Approach)	6
2.4. การวิเคราะห์ระบบของความขัดแย้ง (System Approaches).....	8
2.5. การวิเคราะห์วิธีการยุติความขัดแย้ง (Conflict Resolution Approaches).....	11
3. ความขัดแย้งในประเทศไทย: ทำไมถึงแตกต่าง?	14
3.1. คอร์รัปชันในสังคมไทย.....	15
3.2. คอร์รัปชัน ระบบอุปถัมภ์และความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม.....	16
3.3. วิธีการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย.....	17
4. การวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งในประเทศไทย:โครงการก่อสร้างท่าอากาศยานนานาชาติ	19
5. รากเหง้าของความขัดแย้ง	26
6. สรุป	29
7. บทส่งท้าย.....	30
เอกสารอ้างอิง.....	31

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 ความรุนแรงของความขัดแย้งและการตอบสนอง	10
ตารางที่ 2 สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม โครงการท่อก๊าซ Yadana และ JDA.....	21
ตารางที่ 3 คณะกรรมการชุดต่างๆที่ได้รับการแต่งตั้งเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซ Yadana และ JDA.....	23
ตารางที่ 4 เครื่องมือที่ใช้ในการยุติปัญหาความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซในประเทศแคนาดา ไทย และรัสเซีย.....	25

สารบัญรูป

รูปที่ 1 เครื่องมือที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม.....	18
---	----

เอกสารทางวิชาการ เรื่อง

ทฤษฎีความขัดแย้งและการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม

ในประเทศไทย¹

เสนอต่อ

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

จัดทำโดย

ดร. วรศักดิ์ พ่วงเจริญ²

1. บทนำ

ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางในหลากหลายสาขาวิชา เช่น รัฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ และสิ่งแวดล้อมศึกษา (Beder, 1991; Doyle and Kello, 1995; Harding, 1998; Wynne, 1989) เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุของความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมพบว่ามีความซับซ้อนหลายประการ เช่น การพัฒนาที่มุ่งประสงค์ต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ โดยละเลยถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่มีการใช้เทคโนโลยีที่มีความซับซ้อนไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่านั้นยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ และคุณภาพชีวิตของประชาชน (Tillet, 1999)

ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมไม่ได้กำเนิดในสุญญากาศแต่เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทในพื้นที่ของความขัดแย้ง (Tillet, 1999) เช่น นักธุรกิจก่อสร้างเข้ามามีบทบาทสำคัญในเวทีความขัดแย้งเมื่อเห็นว่าการคัดค้านโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นอาจนำไปสู่การยุติโครงการ นักการเมืองหรือข้าราชการที่ได้รับผลประโยชน์จากนักธุรกิจก่อสร้างเข้ามามีส่วนร่วมในความขัดแย้งเพื่อผลักดันให้เกิดโครงการดังกล่าว องค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมมีบทบาทสำคัญในการต่อต้านโครงการพัฒนาที่จะส่งผล

¹ รายงานการศึกษานี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำร่างแผนทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ซึ่งได้รับการสนับสนุนโดยมูลนิธิสธารณสุขแห่งชาติ และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ

² นักวิชาการสิ่งแวดล้อม 6ว. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ในขณะที่สื่อมวลชนเข้ามาเกี่ยวข้องในการรายงานข้อเท็จจริงสู่สาธารณชน อย่างไรก็ตาม มีโอกาสปฏิเสธได้ว่า สื่อมวลชนก็เป็นธุรกิจประเภทหนึ่งที่คำนึงถึงผลกำไรสูงสุดจากการประกอบการ ดังนั้น การสนับสนุนด้านงบประมาณจากภาครัฐที่อยู่เบื้องหลังโครงการพัฒนาในรูปของการซื้อพื้นที่เพื่อการโฆษณา และประชาสัมพันธ์อาจโน้มน้าวให้สื่อมวลชนนำเสนอแต่เฉพาะข้อมูลด้านบวกของโครงการ

เมื่อพิจารณาถึงประเด็นปัญหาที่ถูกหยิบยกขึ้นมาในระหว่างกรณีพิพาทด้านสิ่งแวดล้อมนั้น มักจะครอบคลุมประเด็นหลัก ๆ คือ ขีดจำกัดในการอธิบายข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ขอบเขตของผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ความรุนแรงของปัญหา รวมทั้งใครจะได้รับผลกระทบ นอกจากนี้ ประเด็นปัญหายังรวมไปถึงความแตกต่างของความคิด การไม่ยอมรับข้อคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ อย่างไรก็ตาม ในหลายกรณีพบว่า ความเห็นของผู้เชี่ยวชาญอาจก่อให้เกิดประเด็นความขัดแย้งใหม่ได้ ไม่แต่เฉพาะความขัดแย้งระหว่างผู้เชี่ยวชาญในสาขาเดียวกันเท่านั้น อาจมีความขัดแย้งระหว่างผู้เชี่ยวชาญกับชุมชน โดยมีสาเหตุที่สำคัญ คือ การที่นักวิชาการไม่ให้ความสำคัญกับข้อคิดเห็นชาวบ้านโดยอ้างว่าคนเหล่านี้ขาดความรู้ (Freudenberg, 1988; Hisschemoller and Midden, 1989) ในขณะที่มีนักวิชาการอีกหลายท่านให้ความเห็นว่า การให้ความเคารพต่อองค์ความรู้ของท้องถิ่น นอกจากจะลดอุณหภูมิของความขัดแย้งแล้วยังเป็นโอกาสสำคัญของผู้เชี่ยวชาญในการที่จะเรียนรู้ว่ายังขาดข้อมูลสำคัญอะไรบ้างหรือยังมีข้อมูลใดที่มีความคลาดเคลื่อนหรือผิดพลาดจากความเป็นจริง (Harding, 1998; Roll-Hansen, 1994; Webler, 1995; Wynne, 1989)

การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือผู้มีส่วนได้เสียจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการลดปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่สำคัญคือ ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจที่จะดำเนินโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มักไม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน เนื่องจากกระบวนการดังกล่าวมักใช้ระยะเวลาอันยาวนาน รวมทั้งงบประมาณเป็นจำนวนมาก การเพิกเฉยต่อเสียงเรียกร้องของประชาชนที่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจก็เป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่สามารถกระตุ้นให้เกิดความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมได้

เนื่องจากความแตกต่างและหลากหลายของสาเหตุและกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามามีส่วนสำคัญในปัญหาความขัดแย้ง ดังนั้น การแก้ไขปัญหาจึงต้องครอบคลุมทั้งทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการเมือง นักวิชาการหลายท่านเสนอที่จะใช้วิธีการไกล่เกลี่ยคนกลางในการแก้ไขปัญหา (Bingham, 1986; Claus, Gremler and Wiedemann, 1998; Nicolini and Ocenasek, 1998; Renaud, 1998; Sigurdson, 1998) ในขณะที่บางท่านกลับเห็นว่า การไกล่เกลี่ยโดยคนกลางนั้นไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งที่มีความซับซ้อน ดังเช่น ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมได้ (Burgess and Burgess, 1996)

นอกจากนี้ ความสำเร็จในการยุติข้อพิพาทด้านสิ่งแวดล้อมยังขึ้นอยู่กับปัจจัยทางการเมืองและโครงสร้างทางสังคม ตัวอย่างเช่น การยุติความขัดแย้งในประเทศที่ปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยมีแนวโน้มที่จะบรรลุได้ง่าย เนื่องจากการสื่อสารระหว่างรัฐกับประชาชนมิได้ถูกปิดกั้นเสียทั้งหมด ดังเช่นประเทศที่ปกครองด้วยระบอบสังคมนิยมที่ช่องทางในการสื่อสารระหว่างรัฐกับประชาชนนอกจากจะถูกปิดกั้นแล้ว ความคิดต่อต้านหรือการเคลื่อนไหวที่แสดงให้เห็นถึงความเห็นที่ตรงข้ามกับรัฐบาลอาจจะนำไปสู่การจัดการอย่างรุนแรงและเด็ดขาด (Hess, 1995)

ปัญหาสำคัญก็คือความขัดแย้งทางด้านสิ่งแวดล้อมมีแนวโน้มที่จะรุนแรงในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งเป็นผลอันเนื่องมาจากความยากจนที่ทำให้ประชากรส่วนใหญ่มองข้ามความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม ในขณะที่รัฐบาลมุ่งแต่ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ปัญหาดังกล่าวมีความสัมพันธ์ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อันเนื่องมาจาก การขาดเทคโนโลยี การขาดผู้เชี่ยวชาญ ข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ และบทลงโทษที่บางเบา การขาดการมีส่วนร่วมและการขาดเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง รวมทั้ง ปัญหาสำคัญคือ การคอร์รัปชันที่เป็นโรคร้ายของประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย (Deans, 1998; Garcia-Zamor, 1985; Henry, 1990; Hufschmidt et. al., 1983; Ostrom, Schroder and Wynne, 1993; Shrum and Shenhav, 1995)

2. การวิเคราะห์ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Controversy Approaches)

มีการศึกษาหาวิธีวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งอย่างมากมาย อาทิเช่น การวิเคราะห์สาเหตุความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแวดวงของนักวิทยาศาสตร์ ในขณะที่นักวิเคราะห์ความขัดแย้งบางกลุ่มก็ศึกษาเจาะลึกลงไปที่บุคคลหรือกลุ่มที่เข้ามาบทบาทในพื้นที่ความขัดแย้ง หรือศึกษาถึงวิธีที่จะยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ดังนั้น เมื่อพิจารณาปัญหาความขัดแย้งว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง บทความนี้ ขอนำเสนอวิธีการศึกษาความขัดแย้งโดยจัดเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ 5 กลุ่มด้วยกัน คือ การวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้ง (Typology Approaches) การวิเคราะห์วาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Discourse Approaches) การวิเคราะห์ความขัดแย้งแบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary Approaches) การวิเคราะห์ระบบของความขัดแย้ง (System Approaches) และการวิเคราะห์วิธีการยุติความขัดแย้ง (Controversy Resolution Approaches)

2.1. การวิเคราะห์สาเหตุของความขัดแย้ง (Typology Approaches)

Sometimes it is useful to look at environment problems in terms of their causes. (Frey, 2001, P. 4)

Nelkin (1995) ได้จำแนกสาเหตุความขัดแย้งออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

1. ความขัดแย้งที่มีประเด็นด้านศาสนา คุณธรรมและ จริยธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การศึกษาหรือการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ ตัวอย่างเช่น การใช้เนื้อเยื่อของตัวอ่อนในการทดลองทางการแพทย์ ซึ่งแม้ว่าในอนาคตอาจนำไปสู่วิธีการที่ช่วยให้การดำรงชีวิตของมนุษย์ยาวนานขึ้น อย่างไรก็ตาม การทดลองดังกล่าวได้กระตุ้นให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงในเรื่องของคุณธรรมและจริยธรรม นอกจากนี้ การทดลอง Cloning มนุษย์ได้ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์และคัดค้านอย่างกว้างขวาง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายใต้ประเด็นดังกล่าวเป็นความขัดแย้งที่หาข้อยุติได้ยาก

2. ความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นจากความแตกต่างระหว่างการให้ความสำคัญกับคุณค่าของสิ่งแวดล้อมกับโอกาสทางเศรษฐกิจ ความขัดแย้งในประเด็นนี้มักจะยืดเยื้อและส่งผลให้เกิดการคัดค้านอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งก่อให้เกิดประเด็นปัญหาอื่น ๆ ติดตามมา เช่น การขอเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางเทคนิคที่สลับซับซ้อนและเข้าใจได้ยาก การรับภาระความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นจากกระบวนการตัดสินใจของภาครัฐ รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างผู้เชี่ยวชาญของภาครัฐกับประชาชน ตัวอย่างของความขัดแย้งประเภทนี้ที่พบได้ทั่วไปคือการตัดสินใจโครงการขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม และสิ่งแวดล้อม

3. ความปลอดภัยและผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยเป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งของปัญหาความขัดแย้ง เช่น ความไม่ชัดเจนของข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับมลพิษที่ออกจากกระบวนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับประชาชนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงสามารถกระตุ้นให้เกิดข้อพิพาทระหว่างผู้ประกอบการกับชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น กรณีความขัดแย้งที่ Love canal ในประเทศสหรัฐอเมริกา ที่ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากมลพิษที่ถูกฝังอยู่ภายใต้บ้านเรือน ส่งผลต่อสุขภาพอนามัย³ นอกจากนี้ ประเด็นปัญหาความขัดแย้งยังเกิดจากความไม่ชัดเจนของการให้คำอธิบายของหน่วยงานภาครัฐต่อประชาชนในเรื่องขอบเขตของผลกระทบ รวมทั้งแนวทางการป้องกันและการลดผลกระทบที่เกิดขึ้น

4. ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นมาจากความไม่สมดุลระหว่างความต้องการส่วนบุคคลกับประโยชน์โดยรวมของสังคม ความขัดแย้งนี้มักจะเกิดจากการที่ภาครัฐออกข้อกำหนดหรือกฎหมายที่ขัดต่อความต้องการส่วนบุคคล สิทธิส่วนบุคคลจึงมักถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นข้อพิพาท ตัวอย่างเช่น การเติมสาร fluoride ในปริมาณที่เหมาะสมลงในน้ำประปานั้นจะมีผลดีต่อสุขภาพฟันของประชาชน แต่ในขณะเดียวกันกระทบต่อความต้องการส่วนบุคคล⁴

5. ความขัดแย้งประการสุดท้ายมักจะเกิดขึ้นในแวดวงแคบ ๆ เช่น ความขัดแย้งในแวดวงของนักวิจัย ตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการวิจัยที่มีการ

³ รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นความขัดแย้งดังกล่าวสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ใน Mazur (1998)

⁴ ดู Martin and Richards (1995) ในรายละเอียดเกี่ยวกับความขัดแย้งกรณีการเติมสาร Fluoride ในน้ำดื่ม

ใช้งบประมาณอย่างมหาศาลจะตกอยู่กับนักวิจัยเพียงกลุ่มเดียวหรือจะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ

อย่างไรก็ตาม Nelkin ได้พัฒนาแนวคิดนี้จากมุมมองของนักคิดตะวันตก โดยขาดการพิจารณาถึงความซับซ้อนของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการนำเทคโนโลยีไปใช้ในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งมีลักษณะเฉพาะของบริบททางการเมือง เศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งมองข้ามถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากเทคโนโลยีที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น เขื่อน อาจนำไปสู่เคลื่อนย้ายประชากรออกจากพื้นที่ส่งผลให้เกิดการต่อต้านโครงการดังกล่าวในหมู่ของผู้ได้รับผลกระทบ และที่สำคัญก็คือ การละเลยที่จะให้ความสำคัญต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม (Phuangcharoen, 2003)

2.2. การวิเคราะห์วาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อม (*Environmental Discourse Approaches*)

ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมดูเหมือนจะสร้างปัญหาให้แก่รัฐบาลหรือผู้มีอำนาจในการตัดสินใจทุกสมัย ความคิดริเริ่มที่จะดำเนินโครงการพัฒนาโดยเฉพะอย่างยิ่งโครงการที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมมักจะถูกคัดค้านโดยประชาชนผู้ได้รับผลกระทบหรือองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม ดังนั้น เพื่อหาต้นตอของข้อพิพาทด้านสิ่งแวดล้อม Dryzek (1997) ได้เสนอวิธีการวิเคราะห์ปัญหาด้วยการศึกษาวาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อม (*Environmental Discourses*) ที่สะท้อนมุมมองที่แตกต่างกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง (*Stakeholders*) กับปัญหาสิ่งแวดล้อม หัวใจสำคัญของการใช้วาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อมมาวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้ง คือ การแตกประเด็นปัญหาที่ซับซ้อนให้ชัดเจนและง่ายต่อการหาวิธีแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดย Dryzek ได้ให้คำจำกัดความของวาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อมไว้ ดังนี้

a shared way of apprehending the world. Embedded in language, it enables those who subscribe to it to interpret bits of information and put them together into coherent stories or accounts. Each discourse rests on assumptions, judgments, and contentions that provide the basic terms of analysis, debates, agreements, and disagreements, in the environmental area no less than elsewhere. Indeed, if such shared terms did not exist, it would be hard to imagine problem-solving in this area at all, as we would have to return to first principles continually. The way a discourse views the world is not always easily comprehended by those who subscribe to other discourses. (Dryzek, 1997, P. 8).

Dryzek มองว่าปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมนั้นมีสาเหตุสำคัญมาจากโลกทัศน์ที่ต่างกันของประชาชนในสังคม กลุ่มชน บุคคล และกลุ่มต่าง ๆ ที่มีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การอธิบายปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ กันไป และในเวลาเดียวกัน ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้นก็ไม่ได้ปรากฏในรูปแบบที่ชัดเจน เช่น ปัญหาเรื่องกัมมันตภาพรังสี ปัญหาเรื่องอุทยาน ปัญหาเรื่องปะการัง ป่าฝน โลหะหนัก มลพิษ เป็นต้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นส่วนเกี่ยวพันกันทั้งสิ้น

ถ้าเราวิเคราะห์กรณีความขัดแย้งโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยในช่วงที่ผ่านมาโดยใช้วาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อมข้อเสนอบน Dryzek เป็นกรอบแนวคิด จะเห็นว่าสามารถแตกประเด็นความแตกต่างของแนวคิดของผู้ผลักดันโครงการกับประชาชนผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการได้ดังนี้ เจ้าของโครงการพัฒนามักใช้วาทกรรมในการชี้แจงว่าการตัดสินใจได้ผ่านกระบวนการกลั่นกรองจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว (Democratic Pragmatism) ในขณะที่ผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการใช้วาทกรรมเรื่องการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น (Green Romanticism) เพื่อคัดค้านโครงการ แต่ขณะเดียวกันวาทกรรมดังกล่าวก็ถูกบดบังโดยวาทกรรมที่เน้นการพัฒนาผ่านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว (Economic Rationalism)

การศึกษาวาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Discourse Approaches) จึงเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งในการวิเคราะห์ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างของแนวความคิด เครื่องมือดังกล่าวจะช่วยกำหนดกรอบของความขัดแย้งให้แคบเข้าเพื่อไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นที่น่าเสียดายว่า Dryzek ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการยุติปัญหาที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการใช้วาทกรรมที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมในหลายกรณีชี้ให้เห็นว่า วาทกรรมที่คู่กรณีแต่ละฝ่ายใช้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น (Phuangcharoen, 2004)

2.3. การวิเคราะห์แบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary Approach)

Martin and Richards (1995) ได้เสนอวิธีการวิเคราะห์ความขัดแย้งโดยการจัดกลุ่มความขัดแย้งด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน

1. Positivist Approach เป็นการวิเคราะห์ความขัดแย้งในเรื่องของความรู้และมักจะถูกนำมาใช้ในการอธิบายว่า ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์นั้นเป็นความจริงที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ภายใต้ความขัดแย้งในบริบทนี้ ผู้เชี่ยวชาญนั้นเป็นผู้ที่ “รู้ดี” ที่สุด ในขณะที่ผู้ที่คัดค้านมักจะถูกวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ทั้งหลาย ตัวอย่างเช่น ผู้ที่ต่อต้านการเติมสารฟลูออไรด์ลงในน้ำประปาเพื่อป้องกันฟันผุนั้นได้รับการตำหนิจากนักวิทยาศาสตร์หรือผู้เชี่ยวชาญที่สนับสนุนโครงการว่า มีความคิดสับสน แปลกแยก และขาดเหตุผล อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของ Positivist Approach คือ กระบวนการการตัดสินใจมักจะให้ความสำคัญกับความคิดเห็นของนักวิทยาศาสตร์

เท่านั้น นอกจากนี้ นักวิทยาศาสตร์มักมองปัญหาอย่างแยกส่วนและศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างเจาะลึก โดยไม่ให้ความสำคัญในเรื่องของความสลับซับซ้อนในธรรมชาติ (Suzuki, 1993) และปัญหาที่สำคัญ คือ ในบางกรณีนักวิทยาศาสตร์เหล่านั้นมักจะถูกครอบงำในทางการเมือง

2. การวิเคราะห์สังคมความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (Sociology of Scientific Knowledge : SSK) วิธีนี้คล้ายกับการวิเคราะห์ความขัดแย้งโดยใช้ Positivist Approach แต่ขอบเขตของการวิเคราะห์จะถูกขีดวงให้แคบเข้าไปอีก โดยเน้นการวิเคราะห์ถึงกระบวนการเกิดความรู้ โดยมักจะเป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มนักวิทยาศาสตร์ด้วยกัน ข้อแตกต่างระหว่าง Positivist Approach กับ SSK ก็คือ SSK นั้นจะเห็นว่า “ใครรู้มากกว่า” ถึงแม้ว่า นักวิเคราะห์ในกลุ่มนี้จะต้องวิเคราะห์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอย่างเสมอภาคและไม่เอียงเอียง อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัตินั้น นักวิเคราะห์ก็ยังคงมีความเอียงเอียงไปในกลุ่มที่มีอำนาจ ซึ่ง Verran และ Turnbull (1994) ได้ให้ข้อคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า จุดอ่อนของ SSK คือการละเลยที่จะพิจารณาถึงธรรมชาติของผู้มีอำนาจและการใช้อำนาจ

3. การวิเคราะห์กลุ่มการเมือง (Group Politic Approaches) เป็นการศึกษาถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งมีแนวทางการวิเคราะห์ที่บทบาทและสถานะของแต่ละกลุ่ม เช่น การศึกษาถึงมิติทางการเมืองของการเผชิญหน้าระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่มีความแตกต่างของแนวความคิด เช่น ผู้ที่สนับสนุนแนวความคิดการใช้ Vitamin C ในปริมาณสูงเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันโรคกับกลุ่มผู้คัดค้านแนวคิดดังกล่าว โดยแต่ละกลุ่มพยายามจะหาแนวร่วมเพื่อขึ้นการตัดสินใจ แนวทางการวิเคราะห์กลุ่มการเมืองนี้มักจะมองไปที่กระบวนการเคลื่อนย้าย “ทรัพยากร” ทั้งด้านงบประมาณและบุคคลากร ของแต่ละกลุ่มระหว่างการเกิดความขัดแย้ง ซึ่งจะต่างกับวิธีการวิเคราะห์โดยใช้ SSK ที่ให้ความสำคัญกับการใช้อำนาจในการตอบโต้กันในเวทีความขัดแย้ง

4. การวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคม (Social Structural Approach : SSA) เป็นวิธีการที่ใช้แนวความคิดเรื่องความแตกต่างของกลุ่มอันเนื่องมาจากโครงสร้างทางสังคมมาวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้ง และใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเจาะลึกลงไปประเด็นข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น ความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับชุมชนอันเนื่องมาจากการสร้างโครงการพัฒนาสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของอำนาจ ความเหมือนกันระหว่างการวิเคราะห์ความขัดแย้งโดยวิธี SSA กับ Group Politic Approaches คือ วิธีการทั้งสองนั้นใช้วิเคราะห์ความขัดแย้งภายนอกแวดวงวิทยาศาสตร์ ในขณะที่ความแตกต่างของทั้งสองวิธี คือ Group Politic Approaches นั้นจะศึกษาในเรื่องของบทบาทของแต่ละกลุ่มในขณะที่เกิดความขัดแย้ง แต่ SSA นั้นจะให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างคู่อริในสังคม

อย่างไรก็ตาม แต่ละวิธีดังที่กล่าวไว้ข้างต้นต่างก็มีข้อจำกัดเมื่อถูกนำไปใช้ในการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้ง ซึ่ง Martin และ Richards (1995) ก็ได้หาทางออกสำหรับจุดนี้ไว้โดยกล่าวว่า มีมากกว่าหนึ่งวิธีในการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้ง และได้เสนอการวิเคราะห์เชิงพหุวิทยาการ (Multidisciplinary Approaches) ซึ่งเกิดจากการนำหลายวิธีมาประกอบการวิเคราะห์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยอาจใช้วิธีการวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคม (Social Structural Approaches) ร่วมกับ

การวิเคราะห์กลุ่มการเมือง (Group Politic Approaches) มาอธิบายถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมอันเนื่องมาจากการที่ภาครัฐตัดสินใจก่อสร้างโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน วิธีการนี้จึงเปิดกว้างและมองปัญหาอย่างรอบด้านสำหรับนักวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งและผู้ตัดสินใจที่ต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม

Martin และ Richards (1995) กล่าวสรุปว่า การพิจารณาว่า “คู่กรณี” แต่ละกลุ่มมีบทบาทอย่างไรในสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นวิธีการที่สำคัญในการวิเคราะห์ความขัดแย้ง รวมทั้งการวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมนั้นเป็นเรื่องที่ไม่อาจมองข้ามได้ อย่างไรก็ตาม Martin และ Richard (1995) ก็ได้เปิดช่องว่างสำหรับนักวิเคราะห์ความขัดแย้งในการวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดดังกล่าว โดยเฉพาะการที่ Martin และ Richards (1995) มองข้ามความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนที่ฝังรากลึกอยู่ในแต่ละสังคม (Phuangcharoen, 2004)

2.4. การวิเคราะห์ระบบของความขัดแย้ง (System Approaches)

วิธีการสำคัญอีกวิธีหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ศึกษาปัญหาความขัดแย้งก็คือ การศึกษาพัฒนาการของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิธีการที่แต่ละฝ่ายใช้ในการตอบโต้กับคู่กรณี รวมทั้งปัจจัยที่กระตุ้นให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายตอบโต้กันรุนแรงมากขึ้น การวิเคราะห์ระบบของความขัดแย้งจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงของระดับความรุนแรง โดย Godschalk (1992) ได้จำแนกระดับความขัดแย้งออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน คือ ประเด็น (issues) ความขัดแย้ง (disputes) และทางตัน (impasses) โดยประเด็นหรือ issues นั้น เป็นขีดขั้นที่ต่ำที่สุดของความขัดแย้ง อาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในระดับปัจเจกบุคคล เช่น การที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากฝุ่นละอองจากโรงงานระเบิดและย่อยหิน ในระยะแรกอาจไม่มีการเคลื่อนไหวใดๆ ในการที่จะเรียกร้องให้ผู้ประกอบการยุติการผลิต เมื่อใดก็ตามที่ประเด็นความขัดแย้งนั้นได้แพร่กระจายออกสู่สาธารณชนหรือมีผู้ได้รับผลกระทบจากประเด็นปัญหาดังกล่าวมากขึ้น ระดับความขัดแย้งจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ขั้นที่เรียกว่า “ความขัดแย้ง” หรือ “disputes” อย่างเต็มรูปแบบ และเมื่อความขัดแย้งได้ลุกลามเป็นปัญหาใหญ่โตจนไม่สามารถที่จะควบคุมได้ จุดนี้เองเป็นจุดที่เรียกว่าความขัดแย้งนั้นถึง “ทางตัน” หรือ “impasses” นั้นเอง

อย่างไรก็ตาม ไม่อาจกำหนดขีดเส้นแบ่งพรมแดนของ ประเด็น (issues) ความขัดแย้ง (disputes) และทางตัน (impasses) ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากสถานการณ์ความขัดแย้งแปรผันได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มที่มีความแตกต่างกันเป็นอย่างมากในเรื่องของอำนาจ เช่น ความขัดแย้งระหว่างผู้ประกอบการกับชาวบ้าน นั้น วิธีการในการแก้ไขปัญหาของคู่กรณีอาจจุดชนวนของความขัดแย้งและทำให้ความขัดแย้งรุนแรงมากขึ้นได้ เมื่อพิจารณาจากทฤษฎีการวิเคราะห์ระบบความขัดแย้งที่เสนอโดย Blowers (1983) แล้วจะเห็นได้ว่าเทคนิคที่ผู้ประกอบการใช้ในการตอบโต้ต่อคู่พิพาทนั้นสามารถจำแนกได้เป็น 4 ระดับ คือ ไม่ทำ

อะไรเลย (non-decision making) การประนีประนอม (negotiation) การเผชิญหน้า (Confrontation) และการยุติปัญหา (Resolution)

แต่การวิเคราะห์การตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นของผู้ประกอบการแต่เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอต่อการอธิบายถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้น เพราะโดยธรรมชาติของความขัดแย้งนั้นเป็นเรื่องของความแตกต่างทางทัศนคติและแนวคิด Reich (1991) ได้จำแนกระดับความรุนแรงของความขัดแย้ง (Intensity of Controversy) และการตอบสนองของประชาชนต่อปัญหา ออกเป็น 3 ระดับ คือ เรื่องที่ยังไม่เป็นประเด็นสาธารณะ (non-issue) ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของสถานการณ์ปัญหาความขัดแย้ง ในระยะนี้การตอบสนองต่อปัญหายังคงมีน้อย อาจเรียกได้ว่าเป็นปัญหาส่วนบุคคลมากกว่า เช่น บางครอบครัวอาจมีปัญหาเกี่ยวกับลูกออกจากโรงเรียนแต่ก็ยังไม่ได้แสดงการคัดค้านมากนัก ต่อเมื่อประเด็นปัญหาดังกล่าวได้ขยายวงออกไปสู่สาธารณชนมากขึ้น เกิดเป็นประเด็นสาธารณะ (Public issue) ในช่วงเวลานี้ผู้ได้รับผลกระทบอาจมีการพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกลุ่มต่างๆ ถึงปัญหาที่เกิดขึ้น เมื่อไรก็ตามที่มีการรวมกลุ่มและเคลื่อนไหวเพื่อที่จะกดดันให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแก้ไขปัญหาก็จะเรียกว่าได้ก้าวเข้าสู่ระดับที่เป็นประเด็นทางการเมืองหรือ Political issues ในระยะนี้ขอบเขตของปัญหาจะขยายวงกว้าง รวมทั้งมีผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องมากมายอาจเป็นหน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม แนวคิดของ Reich (1991) ก็ไม่ได้รับการยอมรับเสียทั้งหมด โดยเฉพาะการตอบโต้ต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นมีความแตกต่างกันไปตามแต่สถานการณ์ (McGee, 1999) ในขณะที่ Hess (1995) ให้ความสำคัญกับ “วิธีการ” ที่สาธารณชนใช้ในการตอบสนองต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยจำแนกได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ การต่อต้าน (Resistance) การคัดค้านโดยไม่ใช้ความรุนแรง (Non-action) และการใช้ความรุนแรง (Violence) ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงวิธีการที่ชุมชนใช้นั้นจะเห็นได้ว่า การต่อต้านโครงการของรัฐสามารถยุติได้ก็ต่อเมื่อข้อเรียกร้องของชุมชนได้รับการสนใจและตอบสนองจากภาครัฐ รวมทั้งหาข้อสรุปและแนวทางการยุติปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นธรรม

ปัญหาที่สำคัญ คือ ในบางครั้งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นก็ไม่สามารถยุติได้จากการเจรจา การเคลื่อนไหวเพื่อกดดันจึงถูกนำมาใช้ เช่น การเดินขบวน การประท้วง การปิดถนน วิธีการดังกล่าวนอกจากจะเป็นการแสดงจุดยืนในการคัดค้านแล้วยังเป็นวิธีการหนึ่งในการหาแนวร่วมเพื่อกดดันผู้มีอำนาจในการตัดสินใจ ในขณะเดียวกัน การเคลื่อนไหวเพื่อกดดันดังกล่าวอาจนำไปสู่การสร้างแรงกดดันให้เกิดขึ้นกับภาครัฐ และนำไปสู่การใช้ความรุนแรงเพื่อยุติการคัดค้านที่เกิดขึ้น

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การวิเคราะห์ระบบของความขัดแย้งก็คือ การศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงระดับของความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการกระทำของผู้มีส่วนได้เสีย ประเด็นของการวิเคราะห์คือ หาปัจจัยที่ทำให้เกิดการยกระดับของความขัดแย้ง เมื่อพิจารณาตารางที่ 1 พบว่าระดับความรุนแรงของความขัดแย้งนั้นมีผลต่อเนื่องจากการกระทำของคู่กรณี ดังเช่น Blowers

(1983) อธิบายว่า ผู้ประกอบการนั้นมักจะใช้วิธีการเผชิญหน้า (Confrontation) เมื่อการเจรจาต่อรอง เพื่อหาทางประนีประนอม (Negotiation) ไม่ประสบผลสำเร็จ ในขณะเดียวกัน ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบพร้อมที่จะใช้ความรุนแรง (Violence) เมื่อต้องเผชิญหน้ากับการกดดันโดยการใช้กำลัง นี่เองจึงเป็นจุดสำคัญของการตอบคำถามว่าทำไมการเผชิญหน้าและการใช้กำลังในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งจึงเกิดขึ้นในสังคม

ตารางที่ 1 ความรุนแรงของความขัดแย้งและการตอบสนอง

ความรุนแรงของความขัดแย้ง (Reich, 1991)	การตอบสนองของผู้ประกอบการ (Blowers, 1983)	การตอบสนองของชุมชน (Hess, 1995)
ประเด็นปัญหาระดับปัจเจกบุคคล (Non-issue)	ไม่ดำเนินการใดๆ (Non- decision making)	การต่อต้าน (Resistance)
ประเด็นสาธารณะ (Public issue)	การประนีประนอม (Negotiation)	การต่อต้านโดยไม่ใช้ความ รุนแรง (Non-violence)
ประเด็นการเมือง (Political issues)	การเผชิญหน้า (Confrontation)	การต่อต้านโดยใช้ความรุนแรง (Violence)

ที่มา: ปรับปรุงจาก Phuangcharoen (2004)

อย่างไรก็ตาม คำอธิบายและแนวทางการศึกษาข้างต้นได้ละเลยที่จะให้ความสำคัญของการตอบสนองของภาครัฐต่อกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยทั่วไปแล้วภาครัฐมักจะพยายามควบคุมสถานการณ์ปัญหาให้อยู่ในระดับ Public issues ในขณะที่กลุ่มฝ่ายต่อต้านมักจะกดดันด้วยการเคลื่อนไหว ในหลาย ๆ กรณีจะพบว่าเครื่องมือที่ถูกนำมาใช้ในการยุติความขัดแย้งนั้นแทนที่จะยุติปัญหากลับกลายเป็นสาเหตุสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดการใช้ความรุนแรงมากยิ่งขึ้น (Phuangcharoen, 2004)

ข้อมูลที่น่าเสนอข้างต้นนั้นชี้ให้เห็นว่า การที่จะวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมนั้นผู้ศึกษาไม่ควรที่จะให้น้ำหนักในการวิเคราะห์ประเด็นใดประเด็นเดียว เช่น การศึกษาเฉพาะชุมชน ผู้ประกอบการหรือภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ควรที่จะพิจารณาภาพรวมของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ของแต่ละฝ่ายในระหว่างที่เกิดข้อพิพาท ถึงแม้ว่า แนวทางในการวิเคราะห์ที่เสนอโดย Blowers จะให้แนวคิดเกี่ยวกับการตอบสนองต่อความขัดแย้งของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในการปฏิบัตินั้นปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ในกรณีที่มีความแตกต่างของอำนาจระหว่างภาครัฐและประชาชน รวมทั้งผู้ประกอบการกับประชาชน

นอกจากนี้ การใช้อำนาจอธิปไตยก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ความขัดแย้งเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ อาจกล่าวได้ว่า ความแตกต่างของระบบการเมือง การปกครอง และวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสนับสนุนหรือกีดกันการที่ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้เสียจะแสดงความคิดเห็นหรือคัดค้านโครงการ

ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างเช่น การประนีประนอม (Negotiation) อาจทำงานได้เป็นอย่างดีในประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตย ในขณะที่ประเทศที่ปกครองในระบอบสังคมนิยมบางประเทศโอกาสที่จะแสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อเสนอแนะต่อผู้มีอำนาจตัดสินใจอาจไม่สามารถที่จะกระทำได้ ดังนั้น การวิเคราะห์ความขัดแย้งนั้นจึงต้องให้ความสำคัญกับระบอบการเมืองและวัฒนธรรมของแต่ละสังคมด้วย (Phuangcharoen, 2004)

2.5. การวิเคราะห์วิธีการยุติความขัดแย้ง (Conflict Resolution Approaches)

ในขณะที่นักวิเคราะห์ความขัดแย้งทำการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น หลายท่านก็ค้นหาว่าจะยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้อย่างไร และวิธีใดเป็นวิธีที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพที่สุด ซึ่ง Martin และ Richards (1995) กล่าวว่า วิธีการที่ใช้การยุติปัญหาความขัดแย้งมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับสาเหตุของปัญหา เช่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในแวดวงวิทยาศาสตร์นั้น องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และผลการศึกษาที่ชัดเจนจะเป็นวิธีการที่สำคัญในการข้อยุติปัญหาหรือพิพาทที่เกิดขึ้น ในส่วนของการวิเคราะห์สังคมความรู้ทางวิทยาศาสตร์ (Sociology of Scientific Knowledge) นั้นจะอยู่ที่กระบวนการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในหมู่ของนักวิทยาศาสตร์ นักวิจัย และกลุ่มที่มีแนวคิดเดียวกัน สำหรับการยุติความขัดแย้งที่ใช้วิธีวิเคราะห์กลุ่มการเมือง (Group Politic Approaches) นั้นจะอยู่ที่ความสำเร็จของการใช้กระบวนการแข่งขันกันในทางการเมืองระหว่างกลุ่มที่ขัดแย้งกัน สำหรับการวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคม (Social Structural Approaches) นั้นมิได้ให้ความสำคัญกับการยุติปัญหาความขัดแย้งแต่มุ่งเน้นไปที่การให้ความสำคัญกับการดำรงอยู่ของโครงสร้างทางสังคมที่เหนือกว่าเท่านั้น

ในขณะที่ Beder (1991) ได้แบ่งวิธีการยุติปัญหาออกเป็น 5 วิธีการด้วยกัน คือ

1. การเปลี่ยนคำจำกัดความของปัญหา (Redefinition) รูปแบบการแก้ไขปัญหาโดยวิธีนี้คือ การเปลี่ยนชื่อหรือคำจำกัดความของปัญหาให้เป็นอีกชื่อหนึ่งหรือประเด็นหนึ่ง ซึ่งสามารถลดความรุนแรงของปัญหาที่ถูกรับตามองโดยสาธารณชนได้ ตัวอย่างเช่น ปัญหามลพิษทางน้ำที่มีความรุนแรงและอาจจะเป็นปัญหาต่อสุขภาพของประชาชนก็ถูกนำเสนอต่อสาธารณชนโดยใช้คำที่ไม่สร้างความตระหนักให้เกิดขึ้นในสังคมมากนัก เช่น คุณภาพน้ำในแหล่งน้ำ “ไม่เหมาะสมกับกีฬาทางน้ำ” ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว การใช้น้ำในแหล่งน้ำดังกล่าวอาจมีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน

2. การประนีประนอม (Negotiation) วิธีนี้มุ่งที่จะให้คู่กรณีบรรลุวัตถุประสงค์โดยได้รับประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่ายหรือที่มักจะใช้คำว่า “win-win” แต่ในความเป็นจริงแล้วคู่กรณีแต่ละฝ่ายอาจจะไม่ได้รับความพึงพอใจเสียทั้งหมด การที่ความขัดแย้งยุติลงอาจมีสาเหตุมาจากการที่คู่กรณีไม่ต้องการให้ปัญหาความขัดแย้งยังคงยืดเยื้ออยู่ต่อไปเท่านั้น

3. การถกเถียง (Sound argument) หรืออาจใช้คำว่าการค้นหาข้อเท็จจริง (Fact finding) เป็นวิธีการที่แต่ละฝ่ายร่วมมือกันในการหาสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยคู่กรณีแต่ละฝ่าย

จะต้องหาข้อเท็จจริงมาสนับสนุนแนวคิดของตนเองหรือคัดค้านแนวคิดของฝ่ายตรงข้าม ประโยชน์ของวิธีการนี้ คือ ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่ถูกมองข้ามอาจได้รับการหยิบยกขึ้นมาพิจารณาอย่างใดก็ตาม วิธีการดังกล่าวต้องอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงและไม่ถูกแทรกแซงในทางการเมือง

4. การใช้วาทกรรม (Rhetoric) โดยการใช้ประโยชน์จากสื่อต่างๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ เป็นเครื่องมือสำคัญในการยุติปัญหาความขัดแย้ง วิธีการที่พบบ่อย คือ การที่คู่กรณีที่มีอำนาจหรือมี “ทรัพยากร” มากกว่าฝ่ายตรงข้ามใช้สื่อดังกล่าวในการบิดเบือนข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่จะเผยแพร่สู่สังคมเพื่อประโยชน์ของตนเอง ในขณะเดียวกันก็สร้างแนวร่วมในการนำเสนอข้อมูลเหล่านั้น

5. การขาดความสนใจในปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น (Loss of interest) ความแตกต่างของอำนาจและงบประมาณเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการยุติปัญหา เช่น ผู้ประกอบการใช้อำนาจเงินกดดันคู่กรณีหรือ “ซื้อ” สื่อมวลชนให้เผยแพร่ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ในขณะเดียวกันภาครัฐก็ใช้อำนาจในทางกฎหมายควบคุม กดดัน รวมทั้งสร้างความกลัวต่อผู้ที่อยู่ตรงข้ามเพื่อไม่ให้เห็นแสดงความคิดเห็น การใช้อำนาจจึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ลดปัญหาความขัดแย้ง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ความขัดแย้งจะยุติลงหรือคู่กรณีทั้งสองฝ่ายได้ข้อตกลงที่ชัดเจน

เมื่อพิจารณาหาวิธีการในการแก้ไขปัญหาทั้ง 5 วิธี นั้นจะเห็นว่า การใช้วาทกรรมและการขาดความสนใจในปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมทั้งการประนีประนอมนั้นจะมีประโยชน์ในระยะสั้นเท่านั้น ในขณะที่สาเหตุของปัญหาไม่ได้รับการแก้ไข สำหรับวิธีการใช้วาทกรรมและการเปลี่ยนแปลงคำจำกัดความของปัญหานั้นเป็นเพียงแนวคิดที่ถูกนำมาใช้แก้ไขความขัดแย้งโดยการเบี่ยงเบนประเด็นหรือความสนใจของสาธารณชนมากกว่าที่จะหาต้นตอของความขัดแย้ง

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดก็จะพบว่า เครื่องมือที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวข้างต้นอาจเป็นสาเหตุให้ความขัดแย้งลุกลามออกไปได้ ตัวอย่างเช่น การใช้วาทกรรมอาจชี้้นำให้สาธารณชนเกิดความเอนเอียงต่อการมองปัญหาที่ถูกบิดเบือน ในที่สุดปัญหาความขัดแย้งจึงยังดำรงอยู่และอาจถูกเปลี่ยนแปลงหรือเปิดประเด็นความขัดแย้งใหม่ได้ ในบางครั้งสถานการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นอาจดูเหมือนกลับคืนสู่ภาวะปกติ ความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีมีแนวโน้มว่าเกิดการสมานฉันท์แล้ว อย่างไรก็ตาม “ภาพ” ที่ปรากฏอาจจะไม่ได้สะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคมก็ได้ ความขัดแย้งอาจฝังลึกอยู่ในจิตใจของแต่ละฝ่าย

ดังนั้น จึงมีความพยายามที่จะค้นคว้าวิธีการยุติปัญหาความขัดแย้งมาอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น วิธีการยุติปัญหาที่เรียกว่า “การแก้ไขความขัดแย้งทางเลือก” หรือ “Alternative Dispute Resolution” เช่น การใช้วิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางที่ให้คู่กรณีมาสนทนากันที่โต๊ะกลม ภายใต้การแนะนำและกำกับของนักเจรจาไกล่เกลี่ย (Mediator) เพื่อที่จะได้บรรลุข้อตกลง ซึ่งนักวิเคราะห์ความขัดแย้งได้ชี้ให้เห็นด้านดีของวิธีการนี้คือ เป็นวิธีการที่ยืดหยุ่นและประหยัด รวมทั้งเป็นการสนับสนุนให้คู่กรณีทั้งสองฝ่ายระดมความคิด รวมทั้งหาทางออกของความขัดแย้ง

วิธีการดังกล่าวได้ถูกนำมาใช้ยุติปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การลดปัญหาความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการใช้ประโยชน์ที่ดิน มลพิษทางอากาศ พลังงาน และ สารพิษ (Claus, Gremler and Wiedeman, 1998 : Nicolini and Ocenasek, 1998 : Renaud, 1998)

อย่างไรก็ตาม วิธีการดังกล่าวก็ยังมีจุดอ่อนอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ไกล่เกลี่ย (Mediator) กับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งของคู่กรณี รวมทั้งในทางปฏิบัตินั้นการเจรจาไกล่เกลี่ยนั้นมักจะกระทำในที่รโหฐาน โดยไม่เปิดโอกาสให้ผู้สนใจในปัญหาความขัดแย้งเข้าไปรับรู้ถึงข้อเท็จจริงในการเจรจา นอกจากนี้ การใช้การเจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อนำไปสู่การให้ค่าชดเชยกับผู้เสียประโยชน์เพื่อบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นหรือเพื่อลดความรุนแรงของข้อพิพาทนั้นเป็นแนวทางที่ไม่ถูกต้อง เนื่องจากการใช้เงินเพื่อยุติปัญหานั้นไม่สามารถชดเชยความสูญเสียหรืออันตรายที่จะเกิดขึ้นต่อชีวิตมนุษย์ ในทางกลับกันความไม่ชัดเจนในเรื่องค่าทดแทนดังกล่าวอาจจุดประเด็นความขัดแย้งให้มากยิ่งขึ้น (Adams, 1998; Yokoyama, 1996)

อาจกล่าวได้ว่า จุดอ่อนของเครื่องมือที่ถูกนำเสนอเพื่อยุติปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวข้างต้นนั้น คือ วิธีการเหล่านั้นมิได้ให้ความสำคัญกับความแตกต่างในเรื่องของวัฒนธรรม เนื่องจากการยุติความขัดแย้งของแต่ละสังคมนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับค่านิยมของแต่ละสังคม (Fry and Fry, 1997) โดยในแต่ละวัฒนธรรมจะมีรูปแบบทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในการยุติปัญหาความขัดแย้ง (Bjorkqvist, and Fry, 1997 ; Diamant, 2000 ; LeBaron, 1996 ; McGee, 1999 ; Wall and Callister, 1999) ตัวอย่างเช่น แทนที่จะให้ความสำคัญกับสิทธิส่วนบุคคลหรือการลงโทษผู้กระทำผิด ชุมชน Toraja ในประเทศอินโดนีเซียให้ความสำคัญกับการฟื้นคืนสันติสุขของชุมชนในขั้นตอนของการเจรจาไกล่เกลี่ย (Hollan, 1997) ในขณะที่เป่าประสังค์ดังกล่าวเป็นเรื่องตรงข้ามกับสังคมของ Magaritano ในประเทศ เวเนซุเอลา ซึ่งมองว่าการที่ปล่อยให้ความขัดแย้งดำเนินการต่อไปนั้นสะท้อนให้เห็นความยึดหยุ่นที่ดำรงอยู่ในสังคมนั้น ๆ (Cook, 1997)

ถึงแม้ว่า วิธีการไกล่เกลี่ยโดยคนกลางนั้นก็มีความเหมาะสมกับสังคมที่มีความหลากหลายของเผ่าพันธุ์ อย่างไรก็ตาม ในสังคมของผู้อพยพที่อาศัยอยู่ที่ Vancouver ประเทศแคนาดา นั้นเลือกที่จะใช้ศาลสถิตยุติธรรมเป็นผู้ตัดสินมากกว่าจะเลือกใช้วิธีการไกล่เกลี่ยโดยคนกลาง เมื่อพิจารณาถึงกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในประเทศไทยแล้วพบว่า การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนั้นมักจะได้ผลในกรณีความขัดแย้งที่ไม่ได้ขยายตัวออกไปเป็นประเด็นทางสังคมมากนัก ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของ Songsamphan (1996) ที่ชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างสองครอบครัวยุติลงเมื่อได้รับการไกล่เกลี่ยโดยคนกลางที่เป็นที่เคารพของคู่กรณีทั้ง 2 ฝ่าย อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม เช่น กรณีโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานไทย-พม่า ก็ไม่สามารถยุติลงได้โดยใช้การไกล่เกลี่ยคนกลาง

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า การวิเคราะห์ความขัดแย้งและวิธีการที่ใช้ในการยุติความขัดแย้งที่ได้รับการพัฒนาจากมุมมองของนักวิชาการตะวันตกนั้นไม่เพียงพอที่จะอธิบายถึงความสลับซับซ้อนของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมอื่น นอกจากนี้ การจัดการความขัดแย้งที่นำมาประยุกต์ใช้โดยไม่ให้ความสำคัญกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมและบริบททางการเมืองเป็นเรื่องที่อันตรายอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น ในสังคมที่เป็นประชาธิปไตยและไม่มีอุบัติการณ์ของการใช้ความรุนแรงในการยุติความขัดแย้ง การใช้วิธีการไกล่เกลี่ยคนกลางโดยภาครัฐสามารถยุติข้อพิพาทและนำสังคมไปสู่ความสงบสุขได้เป็นอย่างดีรวดเร็ว ในทางตรงกันข้ามกับสังคมที่ปกครองโดยระบอบสังคมนิยมหรือระบอบอำนาจนิยม การแก้ไขความขัดแย้งมักจะมีแนวโน้มจะใช้กำลังเข้าตัดสิน ซึ่งอาจรวมถึงการใช้กำลังทหารและที่รุนแรงมากที่สุดคือการสังหารแกนผู้ขัดขวางอำนาจรัฐ (Fry and Fry, 1997; Hess, 1995; Tadem, 1996) โครงสร้างทางสังคมก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะศึกษารูปแบบของการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมที่มีความแตกต่างระหว่างชนชั้นสูงก็มีแนวโน้มที่จะใช้กำลังในการกดดันผู้ต่อต้านการใช้อำนาจปกครอง (Klicperova, Feierabend and Hofstetter, 1997)

นอกจากนี้ การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางซึ่งประสบความสำเร็จในการใช้ยุติปัญหาในประเทศตะวันตกกลับ “อ่อนล้า” ในสังคมของประเทศกำลังพัฒนา การคาดหวังว่า ความสำเร็จในการใช้การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางนั้นสามารถส่งผ่านจากสังคมหนึ่งไปอีกสังคมหนึ่ง นอกจากจะเป็นการเข้าใจที่ผิดแล้วยังจะทำให้วิธีการดังกล่าวล้มเหลวอีกด้วย (Jandt and Pedersen, 1996) มีรายงานการศึกษาที่ให้เห็นว่า การเจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางไม่มีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในประเทศกลุ่มเอเชีย-แปซิฟิก เช่น ประเทศไทยและบังคลาเทศ ประเด็นสำคัญคือความเป็นกลางและความน่าเชื่อถือของผู้ไกล่เกลี่ยมักเป็นเรื่องที่ถูกตั้งคำถามอยู่เสมอ (Madaripur Legal Aid Association, 1996; Songsamphan, 1996) กล่าวโดยสรุป คือ ในแต่ละสังคมได้กำหนดรูปแบบและความต้องการในการไกล่เกลี่ยโดยคนกลางเพื่อยุติปัญหาความขัดแย้งของตนเอง

3. ความขัดแย้งในประเทศไทย: ทำไมถึงแตกต่าง?

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าข้อจำกัดของการนำกระบวนการดังกล่าวมาใช้ในแต่ละประเทศที่มีความแตกต่างทางด้านสังคม วัฒนธรรม และ บริบททางการเมือง (Political context) ที่ประกอบด้วย โครงสร้างการเมือง (Political Structure) กระบวนการทางการเมือง (Political Process) และ วัฒนธรรมทางการเมือง (Political Culture) ซึ่งปัจจัยดังกล่าวเป็นสาเหตุสำคัญในการขัดขวางการเข้ามีส่วนร่วมของประชาชน นอกจากนี้ แต่ละประเทศก็มีรูปแบบวิธีการของกระบวนการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาถึงความขัดแย้งในสังคมไทยแล้วจะพบว่าปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันอยู่หลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสอดคล้องกันของวัฒนธรรมไทย และโครงสร้างทางสังคม ปัญหาการคอร์รัปชัน ระบบอุปถัมภ์ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม

3.1. คอรัปชันในสังคมไทย

ดูเหมือนว่าปัญหาการคอรัปชันจะฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทยมาอย่างช้านาน⁵ ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ปรากฏในโครงการแข่งน้ำที่เป็นวรรณคดีเก่าแก่สมัยอยุธยาตอนต้น ที่มีใจความสำคัญคือการสาปแช่งผู้ที่ไม่ซื่อสัตย์ ประกอบกิจการเป็นการฉ้อราษฎร์ บังหลวง อย่างหนักหนาสาหัสสะท้อนให้เห็นถึงความรุนแรงของการคอรัปชันในสมัยนั้นที่ต้องป้องกันโดยอ้างอิงอำนาจที่มองไม่เห็นหรือสิ่งเหนือธรรมชาติมาทำลายเพื่อให้ผู้ที่คิดจะกระทำให้เกิดความหวาดกลัวในการประพฤติมิชอบทั้งในที่ลับและที่แจ้งได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ความรุนแรงของคำสาปแช่งดูเหมือนจะไม่สามารถเอาชนะอำนาจจิตเบื้องต่ำที่จ้องจะกอบโกยผลประโยชน์ได้ ดังจะเห็นได้จากบันทึกจดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ (2548) ที่ได้กล่าวถึงปัญหาการทุจริตคดโกงของข้าราชการที่กล้าจาบจ้วงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

แม้รู้ว่าเป็นภัยแก่ตนเองอยู่ก็ตาม ดังเรื่องเจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามผู้หนึ่งได้ทำการลักพระราชทรัพย์ไป สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจึงมีพระบรมราชโองการให้ประหารชีวิตขุนนางผู้ทุจริตคนนั้นเสีย โดยกรอกให้กลืนน้ำเงินที่หลอมเคี้ยวละลายคว้านน้ำหนักราว ๓ หรือ ๔ ออนซ์ลงในลำคอ ครั้นแล้วก็มีเรื่องเกิดขึ้นว่า บุคคลผู้มีหน้าที่ล้วงคอผู้ตายเพื่อนำเงิน ๓-๔ ออนซ์ส่งคืนพระคลังหลวงนั้น ได้ยกยกเอาเนื้อเงินไปเสียส่วนหนึ่ง เมื่อความทราบถึงพระเนตรพระกรรณสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม จึงทรงมีพระราชดำรัสให้ประหารชีวิตบุคคลผู้นั้นเสียโดยทำนองเดียวกัน เจ้าพนักงานคนที่สามซึ่งมีหน้าที่ควักเนื้อเงินออกจากลำคอของผู้ตายคนหลังนั้น ก็ยังบังอาจยกยกเอาเนื้อเงินไปเสียส่วนหนึ่งอีกจนได้ จนในที่สุดสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษให้

การคอรัปชันนั้นบางครั้งอาจถูกมองว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่เมื่อปฏิบัติอย่างต่อเนื่องก็อาจเป็นปัญหาที่ยากจะแก้ไขได้ เช่น เจ้าพนักงานรับเงินเพื่ออำนวยความสะดวกต่อผู้มาติดต่อราชการ ในขณะที่ผู้มาใช้บริการก็เต็มใจที่จะจ่ายเงินเพื่อความสะดวก แต่ในบางกรณีข้าราชการก็กระทำลงไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ว่าการกระทำดังกล่าวนับได้ว่าเป็นการคอรัปชัน ตัวอย่างเช่น การนำทรัพย์สินของทางราชการ เช่น รถยนต์ คอมพิวเตอร์ วัสดุสำนักงาน ไปใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว เป็นเหตุให้ปัญหาการคอรัปชันในระบบราชการมักเป็นเรื่องที่ถูกมองข้ามเสมอมา จนเกิดความเคยชินและคิดว่าเป็นเรื่องที่ถูกต้อง

เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุของปัญหาการคอรัปชันในระบบราชการจะพบว่าสาเหตุสำคัญหลายประการด้วยกัน อาทิเช่น ค่าตอบแทนของภาคราชการต่ำเกินไป⁶ ระบบการเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งที่ไม่มีความเป็นธรรม รวมทั้งผู้บังคับบัญชาไม่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ข้าราชการผู้น้อย แทนที่จะจับตา

⁵ คำจำกัดความเกี่ยวกับคอรัปชันสามารถสืบค้นเพิ่มเติมได้ใน ผาสุก และคณะ (2541)

⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Mauro (2006)

สอดส่องดูแลผู้ใต้บังคับบัญชาไม่ให้ทุจริตคิดมิชอบ ในบางครั้งและหลายๆ ครั้งก็เป็นผู้ปฏิบัติเสียเอง นอกจากนี้ ยังมีเรื่องของความสัมพันธ์แบบพึ่งพาระหว่างเจ้านายกับลูกน้องที่สามารถแบ่งปันผลประโยชน์กันได้อย่างลงตัวจึงเป็นการยากที่จะแยกปัญหาการคอร์รัปชันกับระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยได้

3.2. คอร์รัปชัน ระบบอุปถัมภ์และความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม

เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่เน้นความแตกต่างระหว่างฐานะ คนที่มีตำแหน่งและสถานภาพทางสังคมสูงกว่า มีเงินทองมากกว่า มีอำนาจมากกว่าจะถูกเรียกว่าเป็นผู้อุปถัมภ์ (Patron) ในทางตรงข้ามผู้ที่มีฐานะต่ำกว่า ไม่มีทรัพย์สินเงินทองและอำนาจจึงต้องอยู่ในฐานะที่ต้องพึ่งพาอาศัยและขึ้นตรงต่อผู้อุปถัมภ์ ในฐานะของผู้รับการอุปถัมภ์ (Client) ระบบอุปถัมภ์จึงเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระบบอุปถัมภ์ที่มีอยู่เดิมในสังคมนั้นเป็นระบบเจ้าขุนมูลนาย และกลายมาเป็นระบบราชการที่สืบทอดค่านิยมดังกล่าว⁷ จะเห็นได้ว่าข้าราชการผู้น้อยพยายามสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเจ้านายไม่ว่าจะเป็นการอำนวยความสะดวกทั้งในที่ลับและที่แจ้งเพื่อประโยชน์ในเวลาเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง จึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จะระดมข้าราชการชั้นผู้น้อยมาเป็นแนวร่วม โดยมีตำแหน่งเป็นเครื่องมือจูงใจ ในขณะที่ระบบคุณธรรม (Merit system) ถูกกลืนหาย ผู้ที่เพิกเฉยไม่ตอบสนองต่อความต้องการที่ไม่ถูกต้อง ผิดศีลธรรมหรือขัดต่อกฎหมายก็อาจถูกเขม่น หรือถูกกลั่นแกล้ง กีดกันไม่ให้ได้รับการพิจารณา

การไม่ให้ความสำคัญต่อระบบคุณธรรมนอกจากจะก่อให้เกิดความแตกแยก แบ่งพรรคแบ่งพวกของบุคลากรในองค์กรแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อเนื่องไปถึงการขาดการประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่ต้องเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของประชาชน เช่น ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกัน ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็อยากมีตำแหน่งสูงขึ้น วิธีหนึ่งที่นิยมใช้กัน คือ การอิงนักการเมืองที่ดูแลแลกำกับหน่วยงานนั้น ยอมปฏิบัติหน้าที่ราชการเพื่อสนองความต้องการรายวันของนักการเมืองมากกว่าที่จะใช้ความรู้ความสามารถในการสร้างประโยชน์ให้เกิดแก่ภาคราชการและประชาชนผู้เสียภาษีให้กับประเทศ การซื้อตำแหน่งโดยการจ่ายเงินให้กับนักการเมืองก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ข้าราชการมักนำมาใช้ทางลัดในการเดินขึ้นสู่จุดที่ต้องการ⁸

การแอบอิงอยู่กับนักการเมืองจึงเป็นการก้าวถอยหลังกลับเข้าสู่การใช้ระบบอุปถัมภ์ (Patronage system) อย่างเต็มรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักการเมืองที่มีพื้นฐานมาจากเจ้าพ่อ นักเลงหัวไม้ หรืออิทธิพลระดับท้องถิ่นและสะสมประสบการณ์ในการฉ้อฉลและพร้อมจะกอบโกย

⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน เสรี พงศ์พิศ (2547)

⁸ สังคีต (2547) ได้นำเสนอไว้ในหนังสือ เรื่อง คอร์รัปชัน: นักการเมือง ข้าราชการ และนักธุรกิจ ว่า อธิบดีของหน่วยราชการแห่งหนึ่งต้องซื้อเก้าอี้ในราคา 65 ล้านบาท ข้อมูลดังกล่าวได้รับการยืนยันจากผู้รับเหมาก่อสร้างว่า จำนวนเงินดังกล่าวมาจากการลงขันของผู้รับเหมาก่อสร้าง แต่ผู้รับเหมาก่อสร้างระบุว่าจำนวนตัวเลข 65 ล้านบาทนั้น น้อยกว่าความเป็นจริง

ผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาต่างๆที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลก่อนที่จะหมดวาระหรือถูกปลดออก โดยผ่านทางที่ปรึกษาในการทำหน้าที่ประสานงานกับข้าราชการประจำที่เล็งเห็นถึงผลประโยชน์ตอบแทนที่ต่างฝ่ายจะได้รับถ้ามีข้อตกลงที่ลงตัว อาจกล่าวได้ว่า ระบบอุปถัมภ์เป็นสาเหตุสำคัญในการผลักดันให้เกิดการใช้อำนาจในการกระทำผิดกฎหมาย แสวงหาประโยชน์ให้กับคนกลุ่มน้อยโดยละเลยต่อประโยชน์ของคนกลุ่มใหญ่ รายงานการศึกษาของสังคิต (2547) ซึ่งให้เห็นถึงเครือข่ายความร่วมมือในการแสวงหาประโยชน์ของนักการเมืองและข้าราชการ ในการผลักดันโครงการพัฒนา ดังนี้

การคอร์รัปชันของนักการเมืองในโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่จะไม่สามารถสำเร็จได้ หากไม่ได้รับการสนับสนุนและการร่วมมือเป็นอย่างดีจากกลุ่มข้าราชการมาตั้งแต่ต้นจนจบโครงการ การทุจริตในโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่เป็นความสัมพันธ์ของตัวแสดง 3 ฝ่าย คือ ข้าราชการประจำ นักการเมือง และนักธุรกิจก่อสร้าง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีทั้งการแข่งขันต่อรอง และร่วมมือกันของทั้งสามฝ่ายเป็นระยะๆ...การทุจริตของข้าราชการไทยเกิดขึ้นภายใต้ระบบการปกครองที่ระบอบราชการมีอำนาจครอบงำสังคมมาช้านาน

เมื่อพิจารณาจากรายงานการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการทุจริตในแวดวงราชการแล้ว พบว่าการคอร์รัปชันในโครงการพัฒนาขนาดใหญ่มีจุดเริ่มต้นตั้งแต่การจัดทำข้อกำหนดโครงการ (Term of Reference) การคัดเลือกบริษัทที่ปรึกษาโครงการ จนกระทั่งถึง การก่อสร้างและการตรวจรับงาน เป็นที่แน่นอนว่าทุกขั้นตอนของการทุจริตดังกล่าวเกิดจากการประสานความร่วมมือของนักการเมือง ข้าราชการ และผู้รับเหมาก่อสร้าง วาทกรรมที่ถูกนำมาใช้โดยนักการเมืองในการผลักดันโครงการพัฒนาอยู่เป็นประจำ⁹ คือ ผลประโยชน์ของประเทศชาติ (National interest) การทำเพื่อชาติและประชาชน

3.3. วิธีการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย

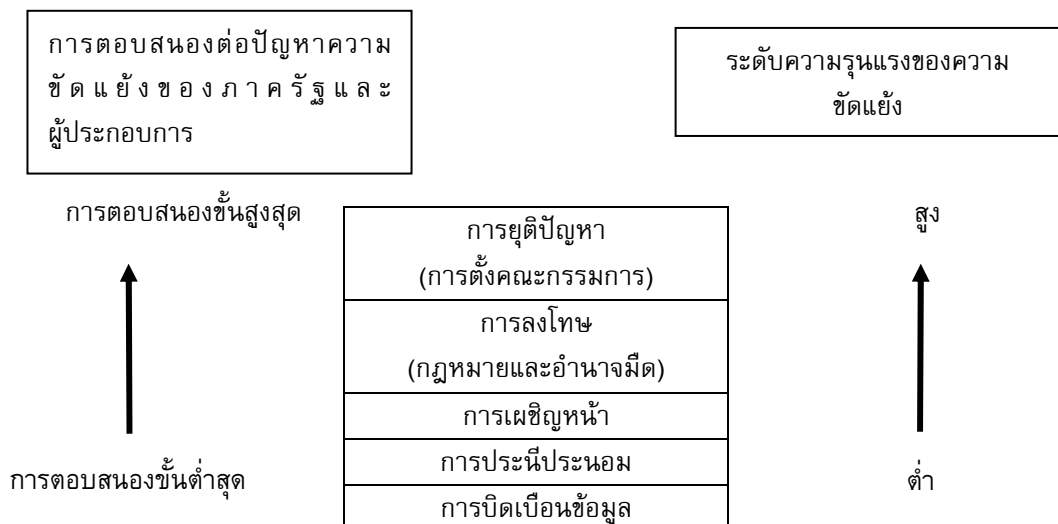
ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมนอกจากจะมีปัจจัยด้านวัฒนธรรมและโครงสร้างสังคมดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ไม่สามารถมองข้ามได้และยังเป็นสาเหตุสำคัญในการที่จะทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งยืดเยื้อหรือรุนแรงยิ่งขึ้น คือ วิธีการที่ใช้ในการยุติความขัดแย้ง เป็นที่น่าสังเกตว่า การยุติปัญหาร้องเรียนของประชาชนที่คัดค้านโครงการพัฒนาในช่วงที่ผ่านมา มีรูปแบบของการใช้อำนาจมีดตามแบบของเจ้าพ่อหรือผู้มีอิทธิพลในระดับท้องถิ่นในการกำจัดการปฏิบัติอันประกอบด้วย การข่มขู่ การทำร้ายร่างกาย รวมทั้งการฆ่าตัดตอนเพื่อยุติบทบาทของนักเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จากจำนวนของนักเคลื่อนไหวที่ต่อต้านโครงการขนาดใหญ่ของรัฐหรือคัดค้านโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคมและชุมชนท้องถิ่นที่เสียชีวิตอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้จะจับตัวผู้กระทำผิดได้ก็ไม่สามารถสืบลงไปถึงตัวผู้บงการ

⁹ รายละเอียดเรื่องวาทกรรมด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental discourses) ดูเพิ่มเติมได้ที่ Dryzek (1997)

(Mastermind) ได้ โดยในช่วงเดือนมกราคม 2544-พฤศจิกายน 2547 พบว่ามีผู้นำชาวบ้าน นักสิทธิมนุษยชน และนักต่อสู้เพื่อชุมชน เสียชีวิตหรือสูญหายไปแล้วถึง 18 คน¹⁰

เมื่อพิจารณาในระดับชุมชน (Community level) แล้วอาจกล่าวได้ว่าแต่ละชุมชนก็มีวัฒนธรรมในการแก้ไขความขัดแย้งต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมไทยยังคงใช้วิธีการที่หลากหลาย ในบางชุมชนความขัดแย้งอาจยุติได้โดยใช้คนกลาง (Mediator) ที่เป็นผู้ได้รับการเคารพจากคู่กรณีทั้งสองฝ่าย (Songsamphan, 1996) อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่สำคัญ คือ ในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยภาครัฐนั้นก็มีรูปแบบเฉพาะ (รูปที่ 1) และเป็นคนละ “ชุด” กับที่ชาวบ้านใช้เมื่อเกิดความขัดแย้ง ซึ่งแต่ละวิธีที่ถูกนำมาใช้ก็สามารถก่อให้เกิดความขัดแย้งเพิ่มขึ้น ตัวอย่างเช่น การให้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง (Distorted information) รวมทั้งการกีดกันผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาไม่ให้สื่อสารกับสาธารณชนโดยการใช้การควบคุมสื่อ และเพิกเฉยต่อข้อเรียกร้องของเสียงส่วนน้อย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่กระตุ้นให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบใช้ความรุนแรงเพื่อเปิดประเด็นปัญหาต่อสาธารณชน ในบางครั้งภาครัฐหรือผู้ประกอบการก็ใช้ความรุนแรงในการแยกแค้นนำออกจากผู้ร่วมชุมนุม เพื่อทำให้กระบวนการเคลื่อนไหวขาดผู้นำ ทำให้ง่ายต่อการเข้าไปควบคุมและสลายความขัดแย้ง (Divide and Conquer) จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดในการนำกระบวนการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งที่พัฒนาในสังคมตะวันตก เช่น การสนทนาประชาคม (Citizen Dialogue) มาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขข้อพิพาทในสังคมไทยคงจะต้องคำนึงถึงปัจจัยดังกล่าวข้างต้น

รูปที่ 1 เครื่องมือที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม

ที่มา: ปรับปรุงจาก Phuangcharoen (2004)

¹⁰ ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับผู้เสียชีวิตและสูญหายสามารถสืบค้นเพิ่มเติมได้ในรายงานพิเศษ “ระดับไวโนโลกา”, ฟาเดียวกัน ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547), หน้า 42-87

ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมจึงมิได้ดำรงอยู่เพียงมิติเดียว แต่เกิดจากมูลเหตุสำคัญหลายประการ เช่น การใช้ความรุนแรงในการยุติปัญหา แต่ประเด็นที่สำคัญประการหนึ่งและแยกไม่ออกจากสังคมไทยคือ ปัญหาการคอร์รัปชัน ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่ฝังรากลึก รวมทั้งมีความสัมพันธ์อันลึกลับกับระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยมาอย่างช้านาน โดยมีผู้มีส่วนได้เสียสำคัญประกอบด้วย ข้าราชการ นักการเมือง และภาคเอกชน อย่างไรก็ตาม ปัญหาการคอร์รัปชันจะไม่สามารถบรรลุผลได้หากข้าราชการไม่เข้าไปมีส่วนร่วม เช่น การละเว้นที่จะปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด หรือการอำนวยความสะดวกให้กับนักการเมืองและภาคเอกชนในการผลักดันโครงการที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4. การวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย: โครงการก่อสร้างท่อก๊าซธรรมชาติ

ถึงแม้ว่า จะมีความพยายามจากนักวิเคราะห์ความขัดแย้งในการพัฒนาวิธีการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี อย่างไรก็ตาม วิธีการเหล่านั้นนอกจากจะถูกสร้างบนพื้นฐานและสภาพแวดล้อมของสังคมตะวันตกแล้ว ยังขาดการพิจารณาถึงความสลับซับซ้อนของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการนำเทคโนโลยีไปใช้ในประเทศกำลังพัฒนา ดังจะเห็นได้จากกรณีตัวอย่างปัญหาความขัดแย้งโครงการก่อสร้างท่อก๊าซธรรมชาติในประเทศไทย 2 โครงการ คือ โครงการท่อก๊าซยาดานา และโครงการท่อก๊าซจากแหล่งพัฒนาร่วมไทย-มาเลเซียหรือโครงการเจดีเอ ซึ่งมีรายละเอียดเบื้องต้นของแต่ละโครงการดังนี้

โครงการท่อก๊าซยาดานานำก๊าซจากแหล่งก๊าซธรรมชาติยาดานา สหภาพพม่าผ่านประเทศไทยเข้าสู่จังหวัดราชบุรีซึ่งดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2535 ให้การปิดล้อมแห่งประเทศไทย (ปตท.) เร่งรัดการจัดหาก๊าซธรรมชาติโดยการเจรจาซื้อจากแหล่งยาดานา สหภาพพม่าเพื่อให้ทันกับแผนการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนร่วมของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (กฟผ.) โครงการดังกล่าวเป็นการวางท่อเส้นผ่าศูนย์กลาง 42 นิ้ว ยาวประมาณ 260 กิโลเมตร เริ่มที่ชายแดนไทย-พม่า ที่บ้านอีต่อง ต.บิล็อก อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี ไปยังโรงไฟฟ้าพลังความร้อนร่วมราชบุรี ในการคัดเลือกพื้นที่ ปตท.ได้จัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเบื้องต้นเพื่อพิจารณาคัดเลือกพื้นที่วางแนวท่อ โดยมี 3 ทางเลือก ผลการคัดเลือกได้เลือกเส้นทางที่ 1 ว่ามีความเหมาะสมต่อการพัฒนาสูงสุดและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด อย่างไรก็ตามเส้นทางดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ติดตามมา ดังนี้ 1) ประเด็นปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและพลังงานของโครงการ 2) ประเด็นปัญหาทางสังคม เช่น การได้รับข้อมูลข่าวสารของประชาชน ปัญหาความเสี่ยง การคิดค่าชดเชย 3) ประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การสูญเสียพื้นที่ป่า การรบกวนแหล่งหากินและถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า การชะล้างหน้าดินขณะก่อสร้าง ความปลอดภัยและอุบัติเหตุ (คณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาโครงการท่อส่งก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานา, 2541)

ในขณะที่ โครงการท่อก๊าซจากแหล่งพัฒนาร่วมไทย-มาเลเซียหรือโครงการเจดีเอ มีที่มา จากข้อตกลงแก้ไขปัญหาทับซ้อนของไหล่ทวีปด้านอ่าวไทยของสองประเทศ เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว ข้างต้นในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2522 รัฐบาลไทยและมาเลเซียจึงได้ลงนามบันทึกความเข้าใจ (Memorandum of Understanding-MOU) ตกลงจัดตั้งองค์การร่วมดูแลการสำรวจและแสวงหา ประโยชน์ในพื้นที่พัฒนามาเลเซีย-ไทย (Malaysia-Thailand Development Area-JDA) ซึ่งต่อมาใน วันที่ 30 พฤษภาคม 2533 รัฐบาลทั้งสองประเทศได้ลงนามอนุวัติ MOU จัดตั้งองค์การร่วมไทย- มาเลเซีย (Malaysia-Thailand Joint Authority-MTJA) ในการสำรวจหาแหล่งปิโตรเลียมนั้นทาง องค์การร่วมฯได้แบ่งพื้นที่สัมปทานออกเป็น 2 แปลง คือแปลงเอ- 18 กับแปลงบี-17 และซี-19 โดย บริษัท Triton Oil และ PETRONAS Carigali เป็นผู้รับสัมปทานในการขุดเจาะสำรวจในแปลง เอ- 18 ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ประมาณร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยบริษัทที่ได้รับสัมปทานเป็นผู้ลงทุน เองทั้งหมด และรัฐบาลทั้งสองประเทศจะได้รับค่าภาคหลวงจำนวนร้อยละ 10 ของก๊าซธรรมชาติที่ ขุดเจาะได้โดยแบ่งคนละครึ่ง ที่เหลือร้อยละ 90 เป็นของบริษัทผู้ขุดเจาะที่ปากหลุม ต่อมาในวันที่ 5 มีนาคม 2539 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยลงนามในบันทึกแสดง เจตจำนง (Memorandum of Intent-MOI) กับปิโตรนาส ในการร่วมซื้อก๊าซจากแหล่ง JDA นำมา สนองความต้องการในตลาดประเทศไทย (คณะกรรมการกิจการสิ่งแวดล้อมวุฒิสภา, 2544)

ในวันที่ 30 พฤษภาคม ปีเดียวกัน ปตท.และปิโตรนาสในฐานะกลุ่มผู้ซื้อได้ลงนามใน MOU กับกลุ่มผู้ขาย ได้แก่ MTJA และกลุ่มผู้ประกอบการทั้งสองกลุ่ม ซึ่งปตท.และปิโตรนาสได้ลงนามใน ข้อตกลงเบื้องต้น (Head of Agreement-HOA) วันที่ 19 กันยายน 2540 ในการซื้อขายก๊าซฝ่ายละ 50:50 และร่วมศึกษาความเป็นไปได้ของการร่วมทุนในโครงการท่อส่งก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย (Trans-Thailand-Malaysia Pipeline-TTM) และโครงการใช้ประโยชน์ก๊าซธรรมชาติจากแหล่ง JDA ใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยและรัฐทางตอนเหนือของมาเลเซีย ต่อมาในวันที่ 7 เมษายน 2541 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้ ปตท.ซื้อก๊าซจากแหล่งJDA และเห็นชอบในการร่วม ทุนกับเปโตรนาส และในวันที่ 30 พฤษภาคม 2541 ผลการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น (IEE) ที่ ปตท. ว่าจ้างบริษัททีเอ็ม คอนซัลติ้ง เอ็นจิเนียริ์ จำกัด ร่วมกับคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ แล้วเสร็จ โดยเลือกเส้นทาง 5 เหนือ ที่มีจุดท่อขึ้นบกที่ อ.จะนะ จ. สงขลา และทำยสุดท้ายในวันที่ 14 กันยายน 2542 คณะรัฐมนตรี มีมติเห็นชอบให้ปตท. ร่วมลงทุน กับเปโตรนาสในการจัดตั้งบริษัทร่วมลงทุนดำเนินโครงการ และเห็นชอบกับร่างสัญญา 4 ฉบับ ได้แก่ สัญญาซื้อขายก๊าซกับกลุ่มผู้ขายจากแปลงเอ-18 ร่างสัญญาให้ยืมคืน ร่างสัญญาผู้ถือหุ้น บริษัทร่วมทุน และร่างสัญญาแม่บทการลงทุนร่วม อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะมีมติคณะรัฐมนตรีใน วันที่ 14 กันยายน 2542 ในวันที่ 1 ธันวาคม 2541 ปตท. ได้ว่าจ้างคณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม โครงการก่อสร้างท่อก๊าซธรรมชาติและ โรงแยกก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย (คณะกรรมการกิจการสิ่งแวดล้อมวุฒิสภา, 2544)

เมื่อสาธารณชนได้รับทราบโครงการดังกล่าวจึงเกิดการคัดค้านโครงการโดยมีประเด็นปัญหาที่สำคัญดังนี้ 1) ผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ภาวะมลพิษจากโครงการอุตสาหกรรมต่อเนื่อง 2) ผลกระทบต่อสังคมและประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ ได้แก่ อุบัติเหตุจากท่อส่งก๊าซระเบิด การเวนคืนที่ดินที่ส่งผลให้ประชาชนไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย การล่มสลายของอาชีพพื้นบ้าน เช่น การประมงขนาดเล็ก การเลี้ยงนกเขาชวา 3) ความจำเป็นและผลประโยชน์ที่ประเทศไทยจะได้รับจากโครงการ เช่น ความเสียเปรียบที่เกิดขึ้นจากสัญญาที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ความต้องการรักษาวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (คณะกรรมการสิทธิสิ่งแวดล้อมวุฒิสภา, 2544)

เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากโครงการก่อสร้างท่อก๊าซทั้งสองโครงการจะพบว่า สาเหตุของความขัดแย้งมิได้จำกัดอยู่ในประเด็นใดประเด็นเดียวตามที่ได้นำเสนอโดย Nelkin (1995) หรือ Martin and Richards (1995) แต่ประกอบด้วยกันหลายประเด็นด้วยกันทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการก่อสร้างและการดำเนินโครงการ อาทิเช่น ความปลอดภัยผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย ความขัดแย้งระหว่างนักวิทยาศาสตร์ในประเด็นของผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโครงการต่อระบบนิเวศ ความไม่โปร่งใสของการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) และการขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งแนวคิดเรื่องการพัฒนาแก้ปัญหาการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 สาเหตุของปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม โครงการท่อก๊าซ Yadana และ JDA

ผลกระทบ	โครงการท่อก๊าซ Yadana	โครงการท่อก๊าซ JDA
● ระหว่างการก่อสร้าง	<ul style="list-style-type: none"> ● การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้และสัตว์ป่า ● การละเมิดสิทธิมนุษยชนในสหภาพพม่า ● ค่าชดเชยที่ไม่เป็นธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> ● การวางท่อส่งก๊าซในทะเลผลกระทบต่อระบบนิเวศทะเลและชายฝั่ง ● ค่าชดเชยที่ไม่เป็นธรรม ● อาชญากรรม
● ระหว่างดำเนินโครงการ	<ul style="list-style-type: none"> ● ความปลอดภัยของโครงการ ● ผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ ● การฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าที่ถูกทำลาย 	<ul style="list-style-type: none"> ● ความปลอดภัยของโครงการ ● ผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ ● การพัฒนาอุตสาหกรรม ● การล่มสลายของวิถีชีวิตดั้งเดิม ● การล่มสลายของวัฒนธรรม ● การล่มสลายของเศรษฐกิจชุมชน ● การล่มสลายของอาชีพดั้งเดิม ● ผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อชุมชนมุสลิม

ที่มา : ปรับปรุงจาก Phuangcharoen (2004)

เมื่อทำการวิเคราะห์ถึงความรุนแรงที่เกิดขึ้นโดยใช้การวิเคราะห์ระบบของความขัดแย้ง หรือ System Approaches จะพบว่าในระยะแรกของความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซ ยาดานานั้น ผู้ประกอบการซึ่งในที่นี้คือ การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) ไม่ตอบสนองต่อเสียงเรียกร้องของผู้คัดค้านโครงการมากนักในระยะแรก อย่างไรก็ตาม เมื่อประเด็นปัญหาได้แพร่กระจายออกไป ปตท. เลือกว่าจะใช้เงินในการ “ซื้อใจ” ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ เช่น การแจกทุนการศึกษา การบริจาคสิ่งของ รวมทั้งการประนีประนอมกับผู้คัดค้านโครงการซึ่งยืนยันว่าจะไม่ให้ท่อก๊าซผ่านป่าสมบูรณ์ เมื่อการแก้ไขปัญหามิบรรลุผลการเผชิญหน้าจึงเกิดขึ้น จึงนำไปสู่การเคลื่อนย้ายผู้คัดค้านโครงการออกจากเส้นทางวางท่อของ ปตท. อย่างไรก็ตาม การใช้กำลังหรือการเผชิญหน้าระหว่างผู้สนับสนุนโครงการและผู้คัดค้านโครงการ รวมทั้งการเพิ่มขึ้นของแนวร่วมต่อต้านโครงการ อันประกอบด้วยนักอนุรักษ์ นักวิชาการ สื่อมวลชน และองค์กรเอกชน ต่างๆ อาจก่อให้เกิดปัญหาในระยะยาวต่อภาพพจน์ของ ปตท. ได้ ดังนั้น การยุติปัญหาโดยการใช้ผู้เจรจาไกล่เกลี่ยคนกลางจึงเป็นทางออกของการยุติความขัดแย้ง เมื่อใช้ทฤษฎีของ Blowers ในการวิเคราะห์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้ประกอบการเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในขณะที่ชาวบ้านจะเข้ามาเกี่ยวข้องก็ต่อเมื่อตนเองได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซยาดานาชี้ให้เห็นว่าเครื่องมือที่ผู้ประกอบการใช้ในการยุติปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ามากกว่าที่จะหาทางยุติปัญหาที่ต้นเหตุ

ปัญหาที่สำคัญคือ เจ้าหน้าที่ของรัฐเองทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นกลับเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้ความรุนแรงในการยุติความขัดแย้ง ดังจะเห็นได้จากกรณีความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซยาดานาที่ข้าราชการท้องถิ่นเข้าไปแทรกแซงปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะการจัดตั้ง “มีอบ” หน้าศาลากลางจังหวัด เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2541 โดยมีการระดมกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมาร่วมชุมนุม แสดงพลังให้การสนับสนุนการก่อสร้างท่อก๊าซและในขณะเดียวกันก็เป็นการข่มขู่ผู้ที่ประท้วงโดยสันติมาโดยตลอด นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่ของรัฐยังมีความเห็นว่าผู้คัดค้านโครงการเป็น “ศัตรูมุ่งร้ายต่อชาติ” และพร้อมที่จะใช้ความรุนแรงเข้าไปแก้ไขปัญหา (คณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาโครงการท่อส่งก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานา, 2541) เช่นเดียวกับความพยายามในการยุติความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซไทย-มาเลเซียหรือเจดีเอ ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้ความรุนแรงในการสลายมวลชน และจับกุมผู้คัดค้านโครงการท่อก๊าซเจดีเอ เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2545 การกระทำดังกล่าวกลับนำไปสู่ความแตกแยกระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของภาคเอกชนให้เพิ่มมากขึ้น การใช้ความรุนแรงของภาครัฐในการสลายมวลชนกลับเป็นสาเหตุให้เกิดการตอบโต้ด้วยการใช้ความรุนแรงจากผู้คัดค้านโครงการ (Violence breeds violence)¹¹ มากยิ่งขึ้น

¹¹ ศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นนี้ได้ใน Galtung (1969, 1990, 1996)

เมื่อพิจารณาถึงวิธีการที่ใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นของทั้ง 2 โครงการ อาจกล่าวได้ว่า แทบจะไม่มี ความแตกต่างจากที่นำเสนอในรูปที่ 1 โดยเริ่มต้นด้วยการให้ข้อมูลที่บิดเบือนเกี่ยวกับรายละเอียดของโครงการ การ “ซื้อ” ผู้คัดค้านโครงการด้วยการให้เงินสนับสนุนในรูปแบบต่างๆ จนกระทั่งการใช้ความรุนแรงซึ่งนำไปสู่ปัญหาการเผชิญหน้าระหว่างผู้สนับสนุนและผู้คัดค้านโครงการ รวมทั้งการใช้อำนาจรัฐเข้ามาจัดการโดยใช้อำนาจตามกฎหมาย และมักจะลงท้ายด้วยการตั้งคณะกรรมการชุดต่างๆ เข้ามาแก้ไขปัญหา (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 คณะกรรมการชุดต่างๆ ที่ได้รับการแต่งตั้งเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซ Yadana และ JDA

โครงการ	คณะกรรมการ	วัตถุประสงค์	องค์ประกอบ
ยาดานา	คณะอนุกรรมการติดตามและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการท่อส่งก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานา (23 เมษายน 2540)	เพื่อพิจารณา ตรวจสอบการปฏิบัติตามมาตรการลดผลกระทบในระหว่างการก่อสร้าง	ผู้แทนจากภาคราชการทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น และ NGOs โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรีเป็นประธาน
	คณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย (9 มกราคม 2541)	เพื่อพิจารณาข้อตกลงการซื้อขายก๊าซระหว่าง ปตท.และบริษัทสัมปทาน	ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย
	คณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหากรณีโครงการท่อส่งก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานา (12 กุมภาพันธ์ 2541)	เพื่อพิจารณาข้อมูลและข้อเท็จจริงเกี่ยวกับโครงการท่อส่งก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานา	นักวิชาการจากสถาบันการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ โดยมีนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธาน
เจดีเอ	คณะกรรมการประชาพิจารณ์ (17 กุมภาพันธ์ 2543)	เพื่อจัดทำประชาพิจารณ์และเสนอผลเพื่อประกอบการตัดสินใจของรัฐมนตรีกระทรวงอุตสาหกรรม	ผู้แทนจากภาคราชการและภาคเอกชน
	คณะกรรมการพิจารณาผลการทำประชาพิจารณ์ (12 มกราคม 2544)	เพื่อพิจารณาผลของการจัดทำประชาพิจารณ์ที่เสนอโดยคณะกรรมการประชาพิจารณ์รวมทั้งพิจารณาประเด็นข้อกฎหมายและผลกระทบของโครงการ	ผู้แทนจากมหาวิทยาลัยและภาคราชการ
	คณะทำงานพิเศษ (5 กุมภาพันธ์ 2545)	เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลและข้อเท็จจริงของโครงการเพื่อเสนอนายกรัฐมนตรีเพื่อประกอบการตัดสินใจ	คณาจารย์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา: ปรับปรุงจาก Phuangcharoen (2004)

ความพยายามในการแก้ไขปัญหาโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม เช่น การทำประชาพิจารณ์ (Public hearing) นอกจากจะไม่สามารถบรรเทาหรือยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแล้วยังก่อให้เกิดปัญหาการเผชิญหน้าระหว่างภาครัฐและประชาชนเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงและการให้ข้อมูลที่ถูกต้องต่อผู้ใกล้ชิดข้อพิพาท ความล้มเหลวในการใช้เครื่องมือดังกล่าวในวิถีทางและวัฒนธรรมแบบไทยส่งผลให้ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายสาธารณะขาดความเชื่อมั่นรวมทั้ง “ปฏิเสศ” ที่จะมีส่วนร่วมในการรับฟังคำชี้แจงของรัฐหรือเจ้าของโครงการ

อาจกล่าวได้ว่าการนำเครื่องมือในการลดปัญหาความขัดแย้งที่ใช้ในประเทศที่พัฒนาแล้ว (Developed Countries) เช่น การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) มาใช้ในประเทศที่กำลังพัฒนา (Developing Countries) ดังเช่น ประเทศไทยในกรณีการยุติปัญหาความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซ เจดีเอ โดยขาดการพิจารณาถึงบริบท (Context) ทางวัฒนธรรม สังคม และการเมืองให้รอบคอบจึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งของปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ประชาพิจารณ์ (Public hearing) ก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีความบกพร่องและไม่สมบูรณ์ในตัวของมันเอง ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการกีดกันผู้ที่ได้รับผลกระทบเข้าสู่ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

Public hearing, for example, are notoriously self-selective and frequently fail to incorporate important population-specific issues into environmental management decisions. Environmental discrimination is a product of, among other things, consultative procedures that do not provide equitable social access to participatory processes. (Stone, 2001, p.207)

กรณีความขัดแย้งโครงการ Mackenzie Valley pipeline ในประเทศแคนาดาและโครงการ Siberian pipeline ในประเทศรัสเซีย เป็นตัวอย่างที่ดีที่สามารถนำมาใช้ศึกษาเปรียบเทียบเพื่อชี้ให้เห็นว่าบริบททางการเมือง (Political context) เป็นประเด็นที่ไม่อาจมองข้ามในการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จาก การยุติปัญหาความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซ Mackenzie Valley Pipeline ที่นำก๊าซจากประเทศแคนาดาไปยังประเทศสหรัฐอเมริกา ในช่วงปี 1980 เมื่อชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากโครงการดังกล่าวเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านโครงการรวมทั้งให้ข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมต่อคณะกรรมการไต่สวนสาธารณะ (Public Inquiry) ที่ทำหน้าที่โดย Justice Thomas R. Berker ซึ่งข้อมูลดังกล่าวมีความแตกต่างจากข้อมูลที่นำเสนอไว้ในรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่เสนอโดยบริษัทที่ปรึกษาอย่างสิ้นเชิง ประเด็นดังกล่าวขยายขอบเขตของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น รวมทั้งมีความเคลื่อนไหวที่กดดัน

หน่วยงานที่รับผิดชอบให้ยุติโครงการดังกล่าว หากข้อสงสัยที่ถูกหยิบยกขึ้นมาไม่ได้รับการอธิบายหรือทำให้ปรากฏต่อสาธารณชนว่าจะไม่เกิดผลกระทบต่อชุมชนดั้งเดิมในระยะยาว

กระบวนการในการแก้ไขปัญหาจึงมีความซับซ้อน รวมทั้งในบางประเด็นต้องทำการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเพื่ออธิบายถึงความแตกต่างของข้อมูลที่ถูกนำเสนอโดยคู่กรณีแต่ละฝ่าย ซึ่งในท้ายที่สุดหลังจากใช้ระยะเวลากว่า 3 ปี ในการรับฟังปัญหา รวมทั้งการศึกษาวิจัยเพื่อหาข้อเท็จจริง คณะกรรมการได้เสนอสาธารณะที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลเพื่อทำการศึกษาและรับฟังปัญหาที่เกิดขึ้นจากทุกภาคส่วนได้ให้ข้อสรุปที่สำคัญ คือ ให้ยุติโครงการ Mackenzie Valley Pipeline จนกว่าจะได้ทำการศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างครบถ้วน รวมถึงปัญหาความขัดแย้งเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เป็นปัญหาอยู่ระหว่างรัฐกับชุมชนดั้งเดิมได้รับการแก้ไข (Mackenzie Valley Pipeline Inquiry (Canada), 1977)

ในทางตรงข้าม ถึงแม้ว่าโครงการก่อสร้างท่อก๊าซ Siberian Pipeline ในประเทศรัสเซียจะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและชุมชนอย่างกว้างขวาง รวมถึงการขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัย และแรงงานในการก่อสร้างท่อก๊าซที่นำไปสู่ประเด็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน อย่างไรก็ตาม รัฐบาลรัสเซียก็ประสบความสำเร็จในการส่งก๊าซไปสู่ผู้บริโภคในยุโรปโดยไม่มีการค้าค้ำจุนจากผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการ แต่ท้ายที่สุดแล้วก็เกิดการระเบิดของท่อก๊าซในวันที่ 4 มิถุนายน 1989 หลังจากเปิดการส่งก๊าซได้เพียงไม่นาน เป็นผลให้มีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก (Phuangcharoen, 2004) ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงเครื่องมือที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของแต่ละประเทศในโครงการท่อก๊าซแล้วจะพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 เครื่องมือที่ใช้ในการยุติปัญหาความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซในประเทศแคนาดา ไทย และรัสเซีย

ประเทศแคนาดา	ประเทศไทย	ประเทศรัสเซีย
<ul style="list-style-type: none"> คณะกรรมการได้เสนอสาธารณะ 	<ul style="list-style-type: none"> การบิดเบือนข้อมูล การประนีประนอม การเผชิญหน้า การลงโทษโดยการใช้อำนาจรัฐและอำนาจมืด การตั้งคณะกรรมการ 	<ul style="list-style-type: none"> การเตือน การเฝ้าดู การดักฟังและตรวจสอบการสื่อสาร การได้ส่วนโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ การข่มขู่ การควบคุมตัว กักขัง และการขับไล่ออกจากสังคม <p>ที่มา: Ioffe and Maggs (1983)</p>

ที่มา: ปรับปรุงจาก Phuangcharoen (2004)

5. รากเหง้าของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซในประเทศไทยแสดงให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าวิธีวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งที่พัฒนาโดยนักวิชาการตะวันตกจะสามารถใช้อธิบายปัญหาที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามวิธีการดังกล่าวไม่สามารถที่จะอธิบายถึงปัญหาความขัดแย้งที่ฝังลึกอยู่ในวัฒนธรรมไทยได้ ดังนั้นเพื่อค้นหา “ราก” ของความขัดแย้งในสังคมไทยโดยใช้ทฤษฎีความรุนแรง (Violence theory) ที่นำเสนอโดย Galtung (1969) อันประกอบด้วยความรุนแรงทางตรง (Direct violence) ความรุนแรงทางโครงสร้าง (Structural violence) และความรุนแรงทางวัฒนธรรม (Cultural violence) มาวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซที่เกิดขึ้นก็พบว่า สิ่งที่จะต้องพิจารณาเป็นอันดับแรกว่าเป็นสาเหตุของความขัดแย้งที่เกิดขึ้น คือ ความรุนแรงทางโครงสร้าง (Structural Violence) ที่ยังมีอยู่ในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากกรณีความขัดแย้งโครงการท่อก๊าซชยาตานาที่คณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาคณะกรรมการท่อส่งก๊าซจากแหล่งชยาตานา (2541) ซึ่งให้เห็นถึงประเด็นปัญหาสำคัญ 5 ประการ ได้แก่

1) คณะกรรมการพิจารณาและตัดสินใจดำเนินโครงการมีจุดอ่อนหรือข้อบกพร่อง เนื่องจากขาดความโปร่งใสและไม่ได้ให้ความสำคัญกับความคิดเห็นของประชาชน โดยเฉพาะความคิดเห็นและความรู้สึกของประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ

2) ประชาชนในท้องถิ่นมีสิทธิที่จะรับรู้และเข้าถึงข้อมูลของโครงการที่ถูกต้อง เมื่อไม่ได้รับข้อมูลก็มีสิทธิที่จะท้วงติงและคัดค้านโดยสันติวิธี

3) ผู้รับผิดชอบโครงการไม่ให้ความสำคัญกับสภาพปัญหาและผลกระทบของโครงการอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในเรื่องสิทธิมนุษยชน ความเสียหายต่อราษฎรและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

4) การไม่ตระหนักและไม่ยอมรับปรัชญาความคิดที่แตกต่างกัน

5) สังคมไทยยังขาดกลไกและไม่ได้คิดถึงกระบวนการจัดการความขัดแย้งที่จะนำไปสู่ข้อยุติที่ทุกฝ่ายยอมรับได้

ประเด็นปัญหาเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจด้านสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจก็ไม่ได้นำข้อผิดพลาดจากโครงการท่อส่งก๊าซชยาตานามาเป็นบทเรียนในการป้องกันความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นกับโครงการท่อส่งก๊าซเจดีเอ รวมทั้งยังไม่ให้ความสำคัญและเคารพเจตนาของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เทคนิคที่ถูกนำมาใช้โดยหน่วยงานภาครัฐ หรือผู้ประกอบการอย่างสม่ำเสมอคือ การให้ข้อมูลข่าวสารซึ่งเป็นเพียงขั้นต่ำสุดของกระบวนการมีส่วนร่วม

ร่วม (Arnstien, 1969) ปัญหาสำคัญที่มักจะถูกหยิบยกขึ้นมาโดยผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการตัดสินใจคือ ข้อมูลที่ได้รับถูกบิดเบือนไปจากความเป็นจริง

นอกจากนี้ การไม่เคารพต่อดัวบทกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อมโดยเร่งรีบผลักดันโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานในขณะที่การประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมยังไม่ได้ได้รับการรับรองจากหน่วยงานภาครัฐ หรือแม้กระทั่งขั้นตอนลงนามในสัญญา ก็ไม่ได้มีการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมอย่างครบถ้วน และขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน การจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมของโครงการจึงเป็นเพียง “ใบผ่านทาง” เท่านั้น¹² เช่นเดียวกับโครงการก่อสร้างเจดีเอ ที่คณะกรรมการสิทธิการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา มีข้อคิดเห็นที่สำคัญ คือ โครงการนี้นอกจากจะขาดการตรวจสอบภายในกลไกของภาครัฐด้วยตนเองแล้ว ในส่วนของการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมยังคงมีข้อบกพร่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแยกโครงการวางท่อส่งก๊าซและโรงแยกก๊าซธรรมชาติออกจากโครงการพัฒนาในพื้นที่ โดย ห้ามคิดห้ามถามห้ามสนใจเรื่องเขตอุตสาหกรรมนั้น จึงเป็นความไม่รับผิดชอบของรัฐและเป็นข้อเสนอกที่เป็นไปไม่ได้ ยิ่งเมื่อผนวกกับตัวอย่างในทางลบของโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมภาคตะวันออกที่ชาวบ้านสามารถทราบข่าวสารได้โดยทั่วไปแล้ว กรณี(นี้) จึงไม่น่าแปลกใจแม้แต่น้อยเลย ที่กระแสท้วงติงในพื้นที่จะร้อนแรง มุ่งเน้นมุ่งเรียกร้องทราบและมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาทั้งหมด เมื่อไม่ได้รับการตอบสนอง โครงการนี้ก็ถูกตราหน้าว่า “หมกเม็ด” ไปในทันที (คณะกรรมการสิทธิการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา, 2544, หน้า 9)

การจัดทำประชาพิจารณ์โดยคำสั่งแต่งตั้งจากกระทรวงอุตสาหกรรมก็มีความคลาดเคลื่อนจากหลักการ เช่น โจทย์ที่ให้พิจารณาเป็นโจทย์ที่บังคับให้ยอมรับก่อนว่าจะต้องมีโครงการพัฒนาในภาคใต้ตอนล่างโดยก๊าซธรรมชาติ รวมทั้งมีการกำหนดเส้นทางการวางท่อก๊าซธรรมชาติไว้เรียบร้อยแล้ว โจทย์เช่นนี้จึงไม่มีความสมบูรณ์พอที่จะนำเข้าสู่กระบวนการประชาพิจารณ์ได้ (คณะกรรมการสิทธิการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา, 2544) ปัญหาที่สำคัญ คือ ผู้มีอำนาจในทางการเมืองหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐก็คัดค้านกลุ่มและองค์กรมิให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจด้านสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งการใช้ความรุนแรงทางตรง (Direct violence) เช่น การทำร้ายผู้คัดค้านโครงการ การข่มขู่ และการจับกุม อย่างต่อเนื่อง การตอบโต้ของผู้คัดค้านโครงการจึงเป็นไปในลักษณะของการใช้ความรุนแรงเช่นกัน โดยมีปัจจัยเร่งที่สำคัญ คือ การขาดความสนใจในข้อเรียกร้องจากหน่วยงานทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น การขาดเครือข่ายที่แข็งแกร่งในการสนับสนุนทั้งทางด้านวิชาการและงบประมาณ รวมทั้งการที่สื่อมวลชนไม่ให้ความสนใจในการรายงานสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่เนื่องจากถูก “ซื้อ” โดยผู้ประกอบการ (Phuangcharoen, 2004)

สิ่งที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของผู้มีอำนาจหรือรัฐพยายามรักษา “ระยะห่าง” หรือกล่าวอีกในหนึ่งคือการดำรงไว้ซึ่งความรุนแรงทางโครงสร้างในรูปของสิทธิการจัดการทรัพยากร

¹² รายละเอียดในประเด็นนี้สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ในรายงานการรับฟังข้อเท็จจริง ข้อวินิจฉัยและข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหากรณีโครงการก่อสร้างท่าอากาศยานจากแหล่งยาดานา

ที่ยึดครองโดยรัฐที่ขอบด้วยกฎหมายกับสิทธิชุมชนในการใช้ทรัพยากรนั้น ¹³ ซึ่ง Arnstein (1969) ได้กล่าวไว้ว่าความแตกต่างของชนชั้นในสังคมเป็นปัจจัยสำคัญในการกีดกันชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ Galtung (1969, 1990) ก็ให้ความสำคัญกับเรื่องดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ผู้มีอำนาจปกครอง (Topdogs) พยายามกีดกันประชาชนส่วนใหญ่ที่ไร้อำนาจ (Underdogs) ในการใช้สิทธิ์หรือให้ความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมในขั้นตอนของกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งในท้ายที่สุดก็นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้ง

อย่างไรก็ตาม วาทกรรม (Discourse) ได้ถูกสร้างขึ้นมาอย่างมากมาย เพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงทางตรง (Direct Violence) ในการกดดันผู้คัดค้านโครงการ ดังจะเห็นได้จากการจัดทำแผนปราบปรามผู้ประท้วงโครงการท่อส่งก๊าซชานานาที่ระบุว่าผู้คัดค้านโครงการเป็น “ฝ่ายตรงข้าม” หรือ “ผู้ไม่หวังดีต่อชาติ” รวมทั้งเป็น “ศัตรูของชาติ” ในขณะที่ผู้ประกอบการก็อ้างถึงความชอบธรรมในการดำเนินโครงการเนื่องจากโครงการดังกล่าวได้จัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมเรียบร้อยแล้ว รวมทั้งใช้วาทกรรม “การพัฒนา” มาสนับสนุน เช่นเดียวกับกรณีโครงการท่อส่งก๊าซ เจดีเอ ที่มีการประณามผู้คัดค้านโครงการว่า “ขัดขวางความเจริญของประเทศ” “รับเงินจากต่างชาติมาคัดค้านโครงการ” วาทกรรมดังกล่าวสร้างความแตกแยกให้เกิดขึ้นสังคมไทย อันจะนำไปสู่การแบ่งเป็น “เขา” และ “เรา” ซึ่งจะทำให้ง่ายต่อการใช้อำนาจรัฐในการ “ล้อมปราบ” รวมทั้งการกระทำใดๆที่จะ “สลาย” ผู้ที่มีความคิดเห็นที่แตกต่าง เมื่อภาพที่แปลกแยกถูกสร้างขึ้น รวมทั้งสาธารณชนเกิดความเอนเอียงหรือสับสนต่อปัญหาที่เกิดขึ้น และมีความเชื่อมั่นในข้อมูลที่ถูกนำเสนอเพียงด้านเดียวจึงเกิดภาวะที่อาจเรียกได้ว่าเป็น “ภาพลวงตา” ที่เห็นว่าการใช้ความรุนแรงในการยุติปัญหาที่เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งที่ “ยอมรับได้”

ปัญหาที่สำคัญ คือ การใช้วาทกรรมเพื่อกำจัดฝ่ายตรงข้ามยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการของวาทกรรมที่ใช้อำนาจปกครองในอดีตที่สร้างความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง เช่น ผู้ที่มีความคิดและความเห็นแตกต่างในทางการเมืองจากภาครัฐก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันที่มักจะตั้งคำถามกับผู้ที่มีความเห็นที่แตกต่างว่าเป็น “คนไทยหรือเปล่า?” การตั้งคำถามดังกล่าว นอกจากจะบ่งบอกว่าผู้ที่ใช้วาทกรรมนี้มีความตื่นเินทางความคิด ขาดการพิจารณาและให้การเคารพต่อความแตกต่างและความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมของผู้คนในสังคม แล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงความรุนแรงทางวัฒนธรรม (Cultural Violence) ที่ฝังรากลึกลงในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและศาสนาที่ผ่านการ “กดทับ” จากผู้มีอำนาจปกครองมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย และการใช้วาทกรรมดังกล่าวยังจะเป็นการจุดประกายความแตกแยกในสังคมให้เพิ่มมากขึ้น (Phuangcharoen, 2004)

¹³ ดูประเด็นนี้เพิ่มเติมได้ใน สุลีมาน และ วัฒนา (2546)

อาจกล่าวได้ว่าการดำรงอยู่ของความรุนแรง (Violence) ในสังคมไทย ทั้งความรุนแรงทางตรง (Direct violence) ในรูปของวิธีการที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ใช้กำลังประทุษร้ายผู้คัดค้านโครงการ การข่มขู่ ความรุนแรงโครงสร้าง (Structural violence) ที่เห็นได้ชัดจากการที่ภาครัฐและผู้ประกอบการกีดกันผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีส่วนในการตัดสินใจด้านสิ่งแวดล้อม การไม่ให้ข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นฐานทรัพยากรในการดำรงชีวิตของชุมชน และความรุนแรงทางวัฒนธรรม (Cultural violence) ที่สะท้อนให้เห็นได้จากการที่ภาครัฐไม่มีความยากลำบากในการสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองในการใช้ความรุนแรงทางตรง (Direct violence) เพื่อกดดันผู้คัดค้านโครงการท่าอากาศยานและเจดีเอโดยการสร้างภาพให้ผู้คัดค้านเป็น “ผู้ร้าย” ในสายตาของคนส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น และเป็นคำตอบของคำถามที่ตั้งไว้ว่าความขัดแย้งในประเทศไทยทำไมถึงแตกต่างกัน

6. สรุป

ความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตามกระแสการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่เกิดจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ (Mega project) ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตชุมชน ถึงแม้ว่าจะมีทฤษฎีที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อนำมาวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม อาจกล่าวได้ว่าไม่มีทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งที่สามารถใช้วิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งได้ครอบคลุมในทุก ๆ ประเด็น บางทฤษฎีอาจมีความเหมาะสมสำหรับกรณีวิเคราะห์สาเหตุของข้อพิพาท ในขณะที่การวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเผชิญหน้าของผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) จำเป็นต้องใช้อีกทฤษฎีหนึ่งเข้ามาอธิบายถึงปรากฏการณ์ดังกล่าว ในทำนองเดียวกันแนวทางในการแก้ปัญหาหรือลดความขัดแย้ง รวมทั้ง กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็แตกต่างกันไปตามลักษณะโครงสร้างของสังคม วัฒนธรรม และการเมือง ดังนั้น การวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งไม่ควรยึดติดกับทฤษฎีใดเพียงทฤษฎีเดียวแต่ควรให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งอย่างบูรณาการ โดยพิจารณาถึงสาเหตุของปัญหา (Typology Approach) ความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้น (System Approaches) และวิเคราะห์ว่าวิธีการที่ใช้ในการยุติปัญหาความขัดแย้ง (Controversy Resolution Approaches) คือวิธีใด รวมทั้งวาทกรรม (Discourse) ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเกิดกรณีพิพาท ซึ่งจะเป็นการศึกษาปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุด อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ไม่ควรมองข้ามในการวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้ง คือ การวิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์ บริบททางการเมือง และโครงสร้างของสังคม (Social Structural Approaches) รวมทั้งวัฒนธรรมและรากเหง้าของปัญหาที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ซึ่งวิธีการดังกล่าวข้างต้นสามารถนำมาใช้เพื่ออธิบายปัญหาความขัดแย้งในสังคมที่สลับซับซ้อนอย่างสังคมไทยได้เป็นอย่างดี ในขณะที่นักวิชาการตะวันตกทะเลาะเลยที่จะพิจารณาและให้ความสำคัญกับประเด็นเหล่านี้

7. บทส่งท้าย

บทเรียนที่ได้จากกรณีความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมโครงการท่อก๊าซยาดานาและเจดีเอซีให้เห็นว่า ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมไม่สามารถที่จะทำให้ยุติได้อย่างสิ้นเชิง เนื่องจากปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมสามารถที่จะกลับมาเป็นประเด็นปัญหาความขัดแย้งใหม่ในสังคมได้อย่างต่อเนื่อง ดังเช่น การขึ้นค่าไฟฟ้าถูกนำไปเชื่อมโยงกับการนำก๊าซจากแหล่งยาดานามาผลิตไฟฟ้า รวมทั้งความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับผู้ประกอบการในเรื่องของการใช้พื้นที่สาธารณะในกรณีโครงการท่อก๊าซเจดีเอ

นอกจากนี้ สิ่งที่นักวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมต้องจับตามองอย่างใกล้ชิดคือ นโยบายการส่งเสริมการลงทุนในโครงการ Mega project ที่อาจนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะสาเหตุสำคัญของปัญหาความขัดแย้งที่เป็นปัญหาเดิมๆยังไม่ได้รับการแก้ไข โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงสร้างของการตัดสินใจยังคงเป็นแนวตั้ง (Top-Down) กระบวนการตัดสินใจยังคงขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ภาคราชการยังคงอ่อนแอและพร้อมที่จะถูกแทรกแซงและชี้นำโดยนักการเมืองที่ยังเล็งเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ของประชาชน ภาคประชาชนยังขาดเครือข่ายที่แข็งแกร่งทั้งแนวนอนและแนวตั้ง และองค์กรอิสระที่ยังไม่เป็นอิสระ รวมทั้งเครื่องมือในการยุติปัญหาความขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยยังไม่ได้การพัฒนา ปัญหาเหล่านี้เกี่ยวข้อและสอดประสานกันอย่างเหนียวแน่น ดังนั้น การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงเป็นเรื่องยากและท้าทายผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหากรณีโครงการท่อส่งก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานา. รายงานการรับฟังข้อเท็จจริง ข้อวินิจฉัย และข้อเสนอแนะ เพื่อแก้ไขปัญหากรณีโครงการท่อส่งก๊าซธรรมชาติจากแหล่งยาดานา, 25 กุมภาพันธ์ 2541.
- คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภา. รายงานการพิจารณาศึกษาโครงการก่อสร้างท่อส่งก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซียและโรงแยกก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย จังหวัดสงขลา, 11 พฤษภาคม 2544.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. การคอร์รัปชันในระบบราชการไทย. สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการ, เดือนธันวาคม, 2541.
- รายงานพิเศษ: ระดับโลก, *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 2 ฉบับที่ 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2547), หน้า 42-87.
- ลาถูแบร์, ซิมอน เดอ. จุดหมายเหตุ ลาถูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม. นนทบุรี, ศรีปัญญา, 2548.
- ศุภีมาน นฤมล วงศ์สุภาพ และวัฒนา สุทัศน์ (2546) ธรรมภิบาลและแนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมกรณีปัญหาการจัดการขยะ : บทสำรวจประเด็นปัญหาและองค์ความรู้, *รัฐศาสตร์สาร*, ปีที่ 24 ฉบับที่ 3 หน้า 280-317
- สังคีต พิริยะรังสรรค์. คอร์รัปชัน: ข้าราชการ นักการเมือง และนักธุรกิจ. กรุงเทพฯ: สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547.
- เสรี พงศ์พิศ. 100 คำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา, 2547.
- Adams, J. (1998), Risk, UCL Press, London.
- Arnstein, S. (1969), 'A ladder of citizen participation', Journal of the American Institute of Planners, vol. 35, pp. 16-24.
- Beder, S. (1991), 'Controversy and closure: Sydney beach in crisis', Social Studies of Science, vol. 21, pp. 223-256.
- Bingham, G. (1986), Resolving Environmental Disputes: A Decade of Experience, The Conservation Foundation, Washington, D. C.
- Bjorkqvist, K. and Fry, D. P. (1997), 'Preface', in Fry, D. P. and Bjorkqvist, K. (eds), Cultural Variation in Conflict Resolution: Alternatives to Violence, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, pp. xiii-xiv.
- Blowers, A. (1983), 'Master of fate or victim of circumstance: the exercise of corporate power in environmental policy-making', Policy and Politics, vol. 11, pp. 393-415.

-
- Burgess, G. and Burgess, H. (1996), 'Constructive Confrontation Theoretical Framework', <<http://www.colorado.edu/conflict/hwltap7.htm>>, (28 August, 2000).
- Claus, F., Gremler, D. and Wiedemann, P. M. (1998), 'The mediation process on the siting of a domestic waste tip in Bremen', in Weidner, H. (ed.), Alternative Dispute Resolution in Environmental Conflicts: Experiences in 12 Countries, Edition Sigma, Berlin, pp. 234–240.
- Claus, F., Gremler, D. and Wiedemann, P. M. (1998), 'The mediation process on the siting of a domestic waste tip in Bremen', in Weidner, H. (ed.), Alternative Dispute Resolution in Environmental Conflicts: Experiences in 12 Countries, Edition Sigma, Berlin, pp. 234–240.
- Cook, H. B. K. (1997), 'Conflict resolution in native Magaritano society', in Fry, D. P. and Bjorkqvist, K. (eds), Cultural Variation in Conflict Resolution: Alternatives to Violence, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, pp. 69–77.
- Deans, J. (1998), 'A legal look at environmental risks and liabilities in Asia', Asian Journal of Environmental Management, vol. 6, pp. 1–12.
- Diamant, N. J. (2000), 'Conflict and conflict resolution in China: beyond mediation-centered approaches', Journal of Conflict Resolution, vol. 44, pp. 523–546.
- Doyle, T. and Kellow, A. (1995), Environmental Politics and Policy Making in Australia, Macmillan, Melbourne.
- Dryzek, J. (1997), The Politics of the Earth: Environmental Discourses, Oxford University Press, Cambridge and New York.
- Freudenburg, W. R. (1988), 'Perceived risk, real risk: social science and the art of probabilistic risk assessment', Science, vol. 242, pp. 44–49.
- Frey, R. S. (2001), The Environment and Society Reader, Allyn and Bacon, Boston.
- Fry, D. P. and Fry, C. B. (1997), 'Culture and conflict resolution models: exploring alternatives to violence', in Fry, D. P. and Bjorkqvist, K. (eds), Cultural Variation in Conflict Resolution: Alternatives to Violence, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, pp. 9–23.
- Galtung, J. (1969), 'Peace and peace research', Journal of Peace Research, vol. 6, pp. 167–191.
- Galtung, J. (1990), 'Cultural violence', Journal of Peace Research, vol. 27, pp. 291–305.
- Galtung, J. (1996), Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization, Sage Publication, London.

-
- Garcia-Zamor, J. C. (1985), Public Participation in Development Planning and Management: Cases from Africa and Asia, Westview Press, Boulder and London.
- Godschalk, D. R. (1992), 'Negotiating intergovernmental development policy conflicts: practice-based guidelines', Journal of American Planning Association, vol. 58, pp. 368–378.
- Harding, R. (1998), Environmental Decision Making: The Roles of Scientists, Engineers and the Public, The Federal Press, Sydney.
- Henry, R. (1990), 'Implementing social impact assessment in developing countries: a comparative approach to the structural problems', Environmental Impact Assessment Review, vol. 10, pp. 91–101.
- Hess, D. J. (1995), Science and Technology in a Multicultural World: The Cultural Politics of Facts and Artifacts, Columbia University Press, New York.
- Hisschemoller, M. and Midden, C. J. S. (1989), 'Technological risk, policy theories and public perception in connection with the siting of hazardous facilities', in Vlek, C. and Cvetkovich, G. (eds), Social Decision Methodology for Technological Projects, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, pp. 173–194.
- Hollan, D. (1997), 'Conflict avoidance and resolution among the Toraja of South Sulawesi, Indonesia', in Fry, D. P. and Bjorkqvist, K. (eds), Cultural Variation in Conflict Resolution: Alternatives to Violence, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, pp. 59–68.
- Hufschmidt, M. M. et al. (1983), Environment, Natural Systems, and Development: An Economic Valuation Guide, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Ioffe, O. S. and Maggs, P. B. (1983), Soviet Law in Theory and Practice, Oceana, London.
- Jandt, F. E. and Pedersen, P. B. (1996), 'The cultural context of mediation and constructive conflict management', in Jandt, F. E. and Pedersen, P. B. (eds), Constructive Conflict Management: Asia-Pacific Cases, Sage Publications, Thousand Oaks, London, pp. 249–278.
- Klicperova, M., Feierabend, I. K. and Hofstetter, C. R. (1997), 'Nonviolent conflict resolution and civic culture: the case of Czechoslovakia', in Fry, D. P. and Bjorkqvist, K. (eds), Cultural Variation in Conflict Resolution: Alternatives to Violence, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, pp. 173–182.

-
- LeBaron, M. (1996), 'Culture and conflict in Canada: tradition and transformation', in Jandt F. E. and Pedersen, P. B. (eds), Constructive Conflict Management: Asia-Pacific Cases, Sage Publications, Thousand Oaks, London, pp. 63–75.
- Mackenzie Valley Pipeline Inquiry (Canada) (1977), North Frontier, Northern Homeland: The Report of the Mackenzie Valley Pipeline Inquiry, Ministry of Supply and Service, Ottawa.
- Madaripur Legal Aid Association (1996), 'Ishaq gets back land after 40 years', in Jandt, F. E. and Pedersen, P. B. (eds), Constructive Conflict Management: Asia-Pacific Cases, Sage Publications, Thousand Oaks, London, pp. 131–136.
- Martin, B. and Richards, E. (1995), 'Scientific knowledge, controversy and public decision making', in Jasanoff, S. et al. (eds), Handbook of Science and Technology Studies, Sage Publications, Thousand Oaks, London, pp. 505–526.
- Mazur, A. (1998), A Hazardous Inquiry: The Rashomon Effect at Love Canal, Harvard University Press, Cambridge (Mass).
- McGee, T. K. (1999), 'Private responses and individual action: community responses to chronic environmental lead contamination', Environment and Behavior, vol. 31, pp. 66–83.
- Mauro, P. (2006), Corruption: Causes, Consequences, and Agenda for Further Research, www.worldbank.org/fandd/english/0398/articles/010398.htm, 23 March, 2006.
- Nelkin, D. (1995), 'Science controversies: the dynamics of public disputes in the United States', in Jasanoff, S. et al. (eds), Handbook of Science and Technology Studies, Sage Publications, Thousand Oaks, London, pp. 444–456.
- Nicolini, M. and Ocenasek C. (1998), 'The management of environmental conflicts in Austria', in Weidner, H. (ed.), Alternative Dispute Resolution in Environmental Conflicts: Experiences in 12 Countries, Edition Sigma, Berlin, pp. 314–329.
- Ostrom, E., Schroeder, L. and Wynne, S. (1993), Institutional Incentives and Sustainable Development: Infrastructure Policies in Perspective, Westview Press, Boulder.
- Phuangcharoen, W. (2003), 'Understanding controversy in Thailand', Journal of Thai Khadi Institute, vol. 1, pp. 91–153.
- Phuangcharoen, W. (2004), Controversy in Thailand over Natural Pipeline Construction, Ph.D. Thesis, University of New South Wales, Australia.
- Reich, M. R. (1991), Toxic Politics: Responding to Chemical Disasters, Cornell University Press, Ithaca, New York.

-
- Renaud, P. (1998), 'The environmental assessment process in Quebec: public participation and mediation' in Weidner, H. (ed.), Alternative Dispute Resolution in Environmental Conflicts: Experiences in 12 Countries, Edition Sigma, Berlin, pp. 118–132.
- Roll-Hansen, N. (1994), 'Science, politics and the mass media: on biased communication of environmental issues', Science, Technology and Human Values, vol. 19, pp. 324–341.
- Shrum, W. and Shenhav, Y. (1995), 'Science and technology in less developing countries', in Jasanoff, S. et al. (eds), Handbook of Science and Technology Studies, Sage Publications, Thousand Oaks, California, pp. 627–651.
- Sigurdson, S. G. (1998), 'The sandpit harbour mediation process', in Weidner, H. (ed.), Alternative Dispute Resolution in Environmental Conflicts: Experiences in 12 Countries, Edition Sigma, Berlin, pp. 133–162.
- Songsamphan, C. (1996), 'Vendetta and Buddhist mediator in southern Thailand', in Jandt, F. E. and Pedersen, P. B. (eds), Constructive Conflict Management: Asia–Pacific Cases, Sage Publications, Thousand Oaks, London, pp. 136–144.
- Stone, J.V. (2001) "Risk perception mapping and the Fermi II nuclear power plant : toward and ethnography of social access to public participation in Grate Lakes environmental management", Environmental Science & Policy, Vol. 4, pp. 205-217.
- Suzuki, D. (1993), 'Time to Change', Allen & Unwin, Toronto.
- Tadem, E. C. (1996), 'Philippine rural development and indigenous communities: Aytas and the Sacobia project' in Jandt, F. E. and Pedersen, P. B. (eds), Constructive Conflict Management: Asia–Pacific Cases, Sage Publications, Thousand Oaks, London, pp. 220–238.
- Tillett, G. (1999), Resolving Conflict: A Practical Approach, Oxford University Press, Melbourne.
- Verran, H. and Turnbull, D. (1995), 'Science and other indigenous knowledge systems', in Jasanoff, S. et al. (eds), Handbook of Science and Technology Studies, Sage Publications, Thousand Oaks, London, pp. 115–139.
- Wall Jr J. A. and Callister, R. R. (1999), 'Malaysian community mediation', Journal of Conflict Resolution, vol. 43, pp. 343–365.
- Webler, T. (1995), 'Right' discourse in citizen participation: an evaluative yardstick', in Renn, O., Webler T. and Wiedemann, P. (eds), Fairness and Competence in Citizen

Participation: Evaluating Models for Environmental Discourse, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, pp. 35–77.

Wynne, B. (1989), 'Sheep farming after Chernobyl: a case study in communicating scientific information', Environment, vol. 31, pp. 10–39.

Yokoyama, M. (1996), 'The dumping of industrial waste in Teshima, Japan', in Jandt, F. E. and Pedersen, P. B. (eds), Constructive Conflict Management: Asia–Pacific Cases, Sage Publications, London, pp. 161–169.